

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА НІМЕЦЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

До захисту допустити
Зав. кафедри

«__» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
**«Концепт «толерантність» у німецькому та українському
публіцистичному дискурсі»**

студентки факультету іноземних мов
освітньо-професійної програми «Філологія.
Мова та література (німецька)»
Нікітіної Орини Сергіївни

Науковий керівник:
Гутнікова Алла Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри німецької та французької
філології

Рецензент:
Висоцька Ганна Віталіївна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри перекладу Приазовського
державного технічного університету

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 20__ р.

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА НІМЕЦЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Освітній ступінь «Магістр»

Освітньо-професійна програма «Філологія. Мова та література (німецька)»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Зав. кафедри

к. пед. наук., доцент, завідувач
кафедри німецької та французької
філології

Кажан Ю. М.

«__» _____ 2020 р.

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Нікітіною Ориною Сергіївною

1. Тема роботи – «Концепт «толерантність» у німецькому та українському публіцистичному дискурсі».

Керівник роботи: Гутнікова Алла Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької філології затверджені наказом Маріупольського державного університету від «28» лютого 2020 року № 210.

2. Строк подання студенткою роботи – 04 грудня 2020 року

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет).

Мета полягає у ідентифікації маркерів концепту «толерантність» у сучасних німецькомовних та українськомовних публіцистичних текстах.

Об'єктом дослідження є засоби вербалізації концепту «толерантність» в німецькомовних та українськомовних публіцистичних текстах.

Предметом дослідження є концепт «толерантність» в німецькомовних та українськомовних публіцистичних текстах.

Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретичні засади поняття концепт

Дослідити різні підходи до визначення поняття «концепт» та його структуру;
дослідити становлення толерантності у німецькій та українській культурі;
виявити особливості функціонування концепту «толерантність»;

Розділ 2. Засоби вербалізації концепту «Толерантність» у сучасних німецькомовних публіцистичних текстах

Визначити національно - культурну своєрідність концепту «толерантність» у німецькомовному публіцистичному дискурсі, дослідити основні номінації когнітивних ознак та згрупувати їх.

Розділ 3. Засоби вербалізації концепту «Толерантність» у сучасних українськомовних публіцистичних текстах

Визначити національно - культурну своєрідність концепту «толерантність» у українськомовному публіцистичному дискурсі, дослідити основні номінації когнітивних ознак та згрупувати їх.

5.Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	к.філол.н., доцент Гутнікова А.В.	20.05.2020	16.09.2020
2	к.філол.н., доцент Гутнікова А.В.	25.09.2020	20.11.2020

6. Дата видачі завдання – 5 березня 2020 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Складання списку літератури, збір фактичного матеріалу, його огляд та аналіз	05 березня 2020 року	
2.	Підготовка першого розділу кваліфікаційної роботи та подання науковому керівнику на перевірку	16 вересня 2019 року	
3.	Підготовка другого розділу кваліфікаційної роботи та подання науковому керівнику на	20 листопада 2020 року	

	перевірку		
4.	Підготовка остаточного варіанту кваліфікаційної роботи та подання науковому керівнику на перевірку	30 листопада 2020 року	
5.	Підготовка презентації, складання доповіді, отримання рецензії, відгука від наукового керівника	01 грудня 2020 рок	
6.	Оформлення і подання кваліфікаційної роботи на кафедру після зауважень наукового керівника	04 грудня 2020 року	

Студентка

О. С. Нікітіна

Науковий керівник роботи

А. В. Гутнікова

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. БАГАТОГРАННІСТЬ КОНЦЕПТУ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ»	10
1.1. Проблема визначення поняття «концепт»	10
1.2. Характеристика поняття концепту «толерантність» у німецькій лінгвокультурі.....	16
1.3. Характеристика концепту «толерантність» в українській лінгвокультурі.....	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	45
РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ.....	50
2.1. Особливості вербалізації концепту «толерантність» за рубриками	50
2.2. Особливості номінації когнітивних ознак концепту «толерантність».....	52
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	62
РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ	65
3.1. Особливості вербалізації концепту «толерантність» за рубриками	65
3.2. Особливості номінації когнітивних ознак концепту «толерантність».....	68
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	84
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98

ВСТУП

У сучасних філологічних розвідках значну увагу приділяють концептосферам певних лінгвокультур, складовими яких є концепти. Носієм лінгвокультури є мовна особистість, яка вербалізує картину світу. У сучасній українській та німецькій лінгвокультурі актуальним є концепт «толерантність», оскільки це зумовлено певними зрушеннями у українськомовному та німецькомовному суспільстві.

Актуальність теми полягає у важливості ролі лінгвокультурологічних аспектів толерантності, національно-специфічних особливостей розуміння і концептуальної реалізації даного явища у сучасних німецькомовних та українськомовних публіцистичних текстах. Етнокультурна специфіка толерантності в соціумі залишається поки недостатньо вивченою і є актуальним аспектом філологічних досліджень.

Мета нашої роботи полягає у ідентифікації маркерів концепту «толерантність» у сучасних німецькомовних та українськомовних публіцистичних текстах.

Для здійснення цієї мети необхідно розв'язати наступні **завдання**:

- визначити поняття «концепт» та його структуру;
- дослідити становлення толерантності у німецькій та українській культурі;
- виявити особливості функціонування концепту «толерантність»;
- визначити національно - культурну своєрідність концепту «толерантність» у німецькомовному та українськомовному публіцистичному дискурсі.

Об'єктом дослідження є засоби вербалізації концепту «толерантність» в німецькомовних та українськомовних публіцистичних текстах.

Предметом дослідження є концепт «толерантність» в німецькомовних та українськомовних публіцистичних текстах.

Матеріалом дослідження є німецькомовні публіцистичні тексти видань «Die Zeit», «Spiegel» та публіцистичні тексти українськомовних статей з газет «Голос України» і її Інтернет-версії «golos.com.ua», «УНІАН» і

її Інтернет-версії «unian.net», «Тиждень» з версією «tyzhden.ua», а також газети «Obozrevatel» та «Кореспондент» з їх онлайн-виданнями «obozrevatel.com», та «korrespondent.net» за 2018-2019 р. р., загальним обсягом 1000 одиниць.

Методами дослідження є описово-аналітичний метод, метод аналізу і синтезу, індуктивний метод, метод структурно-семантичного аналізу, метод порівняльного аналізу, метод кількісного аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що зроблена спроба описати та дослідити вербалізацію концепту «толерантність» у сучасній німецькій та українській лінгвокультурі. Виявлені найбільш традиційні і специфічні засоби вербалізації концепту в сучасній картині світу. Також слід відзначити комплексний підхід до аналізу новинних статей німецькомовних та українськомовних газет з точки зору особливостей функціонування в них концепту «толерантність».

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використовувати матеріали, зібрані в ході дослідження, а також зроблені на їх основі висновки у теоретичних курсах по стилістиці, лексикології та лінгвістики тексту, на практичних семінарах «Мова ЗМІ». Результати дослідження несуть в собі також міждисциплінарний характер і можуть бути актуальні в дослідженнях з соціології та політології.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи здійснена під час її обговорення на засіданні секції Актуальні проблеми германістики Декади студентської науки МДУ (Маріуполь, березень 2019 р.) та IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти: Мови та літератури у полікультурному суспільстві (15 листопада 2020 р.).

Публікації. Основні положення та висновки магістерської роботи висвітлено в тезах:

Нікітіна О.С. Концепт як лінгвокогнітивне явище. Дебют. Збірник тез доповідей студентів факультету іноземних мов за результатами участі у

Декаді студентської науки – 2019 / За заг. ред. д. політ. н., проф. К. В. Балабанова, к. е. н., С. 126-129.

Нікітіна О.С. Засоби вербалізації концепту «толерантність» у німецькомовних та українськомовних публіцистичних текстах. // Мови та літератури у полікультурному суспільстві: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти (15 листопада 2020 р.) / за заг. ред. к.філол.н., доцента Федорової Ю. Г. Маріуполь : МДУ, 2020. С. 85–88

та статтях:

Нікітіна О.С. Засоби вербалізації концепту «толерантність у німецькомовних публіцистичних текстах». Vox Philologi. зб.наук.праць. Вип. 8. / за заг.ред. доц. Н. І. Назаренко. МДУ: Маріуполь, 2019. С. 128 – 135.

Структура та обсяг роботи. Структура та обсяг визначені її метою та завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 103 сторінки, з яких 90 сторінок складають основний текст, 8 сторінок – список використаних джерел, що налічує 83 позиції. З них наукової літератури 58, лексичні джерела 11, онлайн-джерела - 31.

У вступі стисло визначені загальні положення кваліфікаційної роботи з теми «Концепт «толерантність» у німецькому та українському публіцистичному дискурсі».

У першому розділі розглядається загальна характеристика понять концепт та «толерантність», охарактеризована структура концепту та підходи до його ідентифікації мовними засобами.

У другому розділі досліджуються особливості функціонування концепту «толерантність» та національно - культурну своєрідність концепту «толерантність» на матеріалі німецькомовних публіцистичних текстів, що були опубліковані у виданнях «Die Zeit», «Spiegel».

У третьому розділі досліджуються особливості функціонування концепту «толерантність» та національно - культурну своєрідність концепту

«толерантність» на матеріалі українськомовних публіцистичних текстів, опублікованих у виданнях «Укрінформ», «Уніан», та «Правда».

У висновках узагальнені положення кваліфікаційної роботи.

РОЗДІЛ 1

БАГАТОГРАННІСТЬ КОНЦЕПТУ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ»

1.1. Проблема визначення поняття «концепт»

Дослідженню поняття концепту в лінгвістиці приділяється провідне значення, і при цьому існує цілий ряд різноманітних точок зору, що призводить до виникнення різних підходів до вивчення цієї проблеми.

Термін «концепт» вперше з'являється в науковій літературі у ХХ столітті. Так, вживання цього терміну вперше зустрічається ще в 1928 році в статті С. А. Аскольдова «Концепт і слово».

Зміст концепту по-різному визначають різні наукові школи та окремі вчені, оскільки концепт є подвійним явищем – психічним та мовним, – це викликає труднощі при його дослідженні.

На сьогоднішній день в лінгвістиці можна виокремити три головні підходи до розглядання терміну «концепт»: 1) лінгвістичний (С. О. Аскольдов, Д. С. Лихачов, В. В. Колесов): з огляду на те, що концепт існує для кожного лексичного значення, то його треба розуміти як спільного виразу сенсу. У цілому, прибічники цього підходу осмислюють концепт як усю силу значення слова разом з його емоційною складовою; 2) когнітивний (З. Д. Попова, Й. А. Стернін, О. С. Кубрякова): концепт – термін розумової природи. Представники когнітивного напрямку класифікують концепт до розумових явищ та розуміють його як «оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону»; 3) культурологічний (Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін): «вся культура розуміється як сукупність концептів та відносин між ними. Концепт – головний осередок культури в ментальному світі людини. Науковці, які дотримуються цього підходу, переконані, що при вивченні концепту, увагу слід приділяти культурній інформації, яку він передає. Концепт тут визначається як базова одиниця культури і є її концентратом» [8, с. 31-32].

Отже, концепт – це провідник найрізноманітнішої інформації. Концепти є тими ідеальними, абстрактними одиницями, якими людина оперує у процесі мислення. «Вони відображають зміст отриманих знань, життєвого досвіду та результати пізнання людиною навколишнього світу у вигляді певних одиниць. Людина мислить концептами, і ці думки проходять крізь призму філософських, етнічних, міфологічних, релігійних, національно-культурних, психологічних та інших позамовних чинників, що відбивають комплексний характер концепту. Концепт є своєрідним посередником між словом та дійсністю» [8, с. 33].

Загалом поняття «концепт» можна звести до декількох показників:

- концепт є тим, що нероздільно поєднує елементи свідомості мовного знаку;
- концепт є чимось, що об'єднує на різних рівнях людей із погляду ставлення до дійсності та способів спілкування з нею;
- концепт є віртуальним і реальним водночас.

Загалом виокремлюють три типи концептів: текстові, художні, культурні. Текстовий концепт розглядають як «мовленнєво-розумове утворення змістового плану, яке характеризується багатосмисловою напруженістю і надкатегорійністю, і на текстовому рівні імплікує сукупність певних ознак мета образів художнього твору з метою їхньої подальшої імплікації» [58, с. 118].

Художні концепти відбивають специфіку індивідуально-авторського світобачення і водночас активізують художнє враження, що його створює слово-концепт – результат складного процесу інтерпретації дійсності письменником, був запропонований С. Аскольдовим для позначення базової одиниці індивідуально-авторської свідомості [7, с. 106].

Художні концепти – це комплекс понять, або навіть вольових емоцій, що виникають на основі художньої асоціативності. Що багатший і емоційніший досвід, то глибші й обширні його концепти [25, с. 38]. Аналіз цих концептів дає змогу пояснити особливості функціонування мовних засобів

у тексті, простежити специфіку індивідуально-авторського відображення світу, з одного боку, та морально-естетичні цінності, властиві колективній свідомості на певному історичному етапі, з іншого [47, с. 66].

Культурні концепти – «ключові слова культури», які є «культурно детермінованими ментальними утвореннями, котрі мають безпосередній дотик до цінностей, ідеалів та установок етносів і в яких знаходять своє найповніше відображення особливості національного характеру і сприйняття світу» [47, с. 68].

Наразі всі мовознавчі підходи до розуміння поняття «концепт» зводяться до лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного тлумачення цього явища. Отже, якщо розуміти концепт як лінгвокогнітивне явище, то його слід розглядати як «одиницю ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи мови і всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [25, с. 84].

А з точки зору лінгвокультурологічного підходу концепт визначається базовою одиницею культури, є її концентратом. Концепт як ментальне утворення в свідомості індивіда – вихід на концептосферу соціуму, тобто культури, а концепт як одиниця культури – це фіксація колективного досвіду, який стає набутком індивіда [21, с. 5].

Також існує різноманітна класифікація концептів. Досить широке розуміння поняття «концепт» потребує чіткої організації, типологічного розмежування. У мовознавчій літературі відомо про досить багато спроб виділення принципів концептів та побудови системи. [7, с. 58].

Так, розрізняють предметні (вербалізовані слова з конкретним значенням), концепти-гешталти (об'єктивовані абстрактною лексикою), типологічні (репрезентовані лексикою з просторовим значенням), емоційні концепти (їх презентують назви почуттів та емоцій) [7, с. 72].

Існує трьохчленна класифікація концептів, розподіляє всі репрезентовані у мові концепти на три поняттєві класи: базові концепти, концепти-дескриптори та концепти-релятиви [1, с. 38].

Концепти-дескриптори пояснюють базові концепти. Серед них розрізняють: дименціональні (категоризують різні виміри: розмір, об'єм, глибина тощо); квалітативні (виражають якість: тепло-холод, твердість-м'якість); квантитативні (виражають кількість: один, багато, достатньо).

Концепти-релятиви реалізують типи відношень: концепти-оцінки (смачно-несмачно, корисно-некорисно); концепти-позиції (навпроти, близько-далеко); концепти-привативи (свій-чужий, брати-давати, включати-виключати).

За ознакою розвитку структури концепти поділяють на ті, що розвиваються (активно використовуються, розширюють свою структуру новими ознаками), і ті, які застигли (їхня структура не доповнюється новими ознаками) [34, с. 17].

На основі аналізу типів знань, виражених мовним знаком виокремлюють різні типи концептів: уявлення, схеми, поняття, фрейми, сценарії (скрипти), гештальти [44, с. 70].

Концепти також розподіляють за способом відображення дійсності на репродуктивні (відтворювані, онтологічні), що виявляють безпосереднє наочне відображення дійсності, та продуктивні (творчі, метафоричні) – як вияв опосередкованого відображення дійсності [34, с. 12-14].

А. Бабушкін розрізняє лексичні та фразеологічні концепти. Такий поділ вимагає уточнення: правильніше було б сказати концепти, вербалізовані лексичними чи фразеологічними засобами мови [7, с. 91].

Дослідники відзначають складну структуру концепту. Першим підходом є когнітивно-епістеміологічний. Його представники (О. В. Варзін, В. І. Карасик, В. А. Маслова, Т. В. Матвєєва, М. В. Нікітін та інші), розглядаючи структуру концепту, ґрунтуються на тому знанні та інформації, які він репрезентує, його будові, структурі, функціонуванні [7, с. 118].

Другим підходом до визначення структури концепту є системно-ієрархічний. Його прибічники (М. М. Болдирев, С. Г. Воркачов, В. Е. Гольдін, О. В. Головань, Т. В. Луньова та інші) вважали базовим для розгляду структури концепту розташування його частин або елементів упорядковано. Ю. С. Степанов зауважує, що концепт має складну структуру. З одного боку, до нього належить все, що належить будові поняття, з іншого в структуру концепту входить все, що робить його фактом культури, а саме походження, історія, сьогочасна характеристика та інше [27, с. 43].

Концепт має так звану «шарувату» структуру, а отже його шари можна розглядати як висновок культурних реалій різноманітних періодів. Він утворюється з етимологічно різних пластів, які різняться і за походженням, і за значенням. Виняткова будова концепту включає в себе: основну (актуальну) ознаку, додаткову (пасивну, історичну) ознаку, внутрішню форму (яка не усвідомлюється).

Отже можна зробити висновок, що термін «концепт» – складне, неоднозначне і багатоаспектне явище. На сьогодні актуальними лишаються проблеми щодо будови концепту (то виокремлюють нераціональність його розшарування, то його структурованість), вербалізації (концепт є абсолютно вербалізованою часткою, частково або зовсім невербалізованою) та класифікації. Проблематичним також є дослідження підходу, у межах якого реалізується роз'яснення концепту, разом з тим здійснюється актуалізування когнітивного, культурологічного, лінгвістичного аспекту. Також концепт широко використовується у сучасних дослідженнях із лінгвістики, філософії, логіки, психології, культурології і має в собі відображення кожної з зазначених наук. Тому слід зауважити, що концепт є інтердисциплінарним явищем.

Серед найбільш важливих проблем концептуалізації виділяється питання про способи вербалізації концепту. І. А. Стернин і З. Д. Попова вважають, що концепт вербалізується: готовими лексемами і

фразеологізмами мовної системи, що мають «відповідні системи або окремі семи» [44, с. 9].

Вчені пропонують також різні погляди на аналіз концепту і його мету: визначення положення і культурної значущості даного концепту в національній культурі, виявлення важливості даного концепту як показника мовної культури людини (Д. С. Лихачов) [28], пошук загальних знань, які підведені під один знак і зумовлюють буття знаку як відомої когнітивної структури (Е. С. Кубрякова) [25], визначення переліку регулярних семантичних відносин, релевантних для певного корпусу текстів і існуючих для опису семантики даного слова (С. Є. Нікітіна) та інші [34].

Загальним для подібних досліджень стає наступний висновок: концепт репрезентує в мові та мовленні уявлення людини про той чи інший фрагмент позамовної дійсності.

Отже, термін «концепт» міцно утвердився в сучасній лінгвістиці. Система концептів складає картину світу, в якій відбивається розуміння людиною реальності, її картина світу. У визначенні терміну «концепт» відбивається і власне лінгвістична, і культурологічна проблематика, так як концепт є виразом «культурної» теми. Цінність концепту полягає в тому, що він відображає і передає всю специфічність когнітивного свідомості етносу і його культури. У мові концепт, по-перше, вербалізується, оскільки отримує своє ім'я, а по-друге, репрезентується різнорівневими засобами мови. Основною характеристикою концепту є, як відомо, його ціннісна складова. Цінності, будучи основними характеристиками культури, що детермінують поведінку носіїв даної культури, в тому числі і вербальну, формують найбільш важливу частину мовної картини світу [26, с. 82-83].

Що стосується опису концепту, він передбачає сукупність певних дослідницьких процедур, що включають аналіз імені концепту, а також його базових лексем-репрезентантів (ключових слів, які представляють базову вербалізацію концепту, основних мовних репрезентацій концепту), ключових слів концепту.

Виходячи з того, концепт у лінгвістиці – це «... багатовимірне смислове утворення, в якому виділяються ціннісна, образна і понятійна сторона» [44]. А отже це уявна одиниця, заміщає нам в процесі думки невизначений безліч предметів одного і того ж роду, що не підлягає змінам в семантиці словесного знаку одиниця, а також «є базовою одиницею розумового коду людини, яка володіє відносно впорядкованою внутрішньою структурою, яка представляє собою результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості і суспільства і несе комплексну, енциклопедичну інформацію про те, що відображає предмет або явище, про інтерпретацію даної інформації суспільною свідомістю і щодо суспільної свідомості до даного явища або предмету» [41, с. 79].

З іншого боку інтерпретують концепт у філософії. Філософське поняття концепту включає в себе індивідуальний досвід, особисті асоціації, уявлення, спогади. Він не має строгої структури, як поняття. Дати конкретному концепту, як і ідеї, суворе визначення неможливо. Філософське розуміння концепту, з нашої точки зору, полягає в тому, що концепт є фундаментальною і вихідною формою людського мислення, що має в своїй основі як когнітивний, так і перцептивний досвід.

Концепти це природна форма нашого мислення, вроджена. І лише в процесі навчання мислення стає зрозумілим, понятійна форма є придбаною за своїм характером, чи нас їй навчають в різних освітніх установах.

1.2. Характеристика поняття концепту «толерантність» у німецькій лінгвокультурі

Вивчення проблем толерантності має давню історію. Латинський термін «*tolerantia*» в пасивному значенні «страждання» з'являється ще в античності.

У XVI ст. з розвитком ідей віротерпимості поняття «толерантність» стало використовуватися в значенні дозволу, поступки в питаннях

віросповідання. Саме цей аспект толерантності, а саме, віротерпимість до представників інших конфесій, був домінуючим в розумінні цього явища на протязі цілого ряду століть.

У ХХ ст. ідеї толерантності отримують новий розвиток у зв'язку зі зростаючою увагою дослідників до проблем міжособистісної взаємодії членів соціуму. У зв'язку з цим можна говорити про «необхідність руху від толерантності політичної до толерантності ментальної» [17]. Проблеми толерантності стають предметом активного вивчення в філософії, соціології, політології, конфліктології та інших галузях наукового знання. Сучасне мовознавство визначає включення толерантності в фокус дослідницького інтересу когнітивної лінгвістики, психо- та соціолінгвістики. У ХХІ ст., столітті контактів представників різних етносоціумів, які інтенсивно розвиваються, особливого значення набувають лінгвокультурологічні аспекти толерантності, національно-специфічні особливості розуміння і реалізації даного явища в комунікації.

В рамках лінгвокультурологічної і комунікативної парадигм толерантність визначається як лінгвокультурний концепт [55], комунікативна категорія [49], особливий комунікативний механізм [72]. Разом з тим, не дивлячись на різні підходи до трактування толерантності, у всіх роботах відзначається головна міжособистісна і комунікативна особливість – спрямованість на зниження мовної агресії. Багатьма дослідниками справедливо відзначається, що умовою виникнення проблеми толерантності є ситуація конфлікту, розбіжності цінностей і норм. Всіма дослідниками визнається тісний зв'язок толерантності з етичними і моральними нормами і правилами міжособистісного спілкування.

Цікави прикладом для того, щоб краще перейнятися толерантністю у німецькомовному суспільстві, є соціологічне опитування-дослідження у журналі «Spiegel». З його результатами західні німці і молодь з вищою освітою більш космополітичні, ніж жителі східної частини країни, а також люди без вищої освіти [82]. Німці відрізняються толерантністю, виступаючи

за різноманіття культур в суспільстві. Більшість з них позитивно ставляться до представників самих різних суспільних груп, етнічних і сексуальних меншин.

Це в першу чергу стає зрозумілим, якщо запитати, чи існує в країні таке поняття, як «наше почуття», усвідомлення близькості, солідарності і спільності. Явна більшість опитаних – 56 % вважають це важливим, ще більше – 65 % прямо бажають, щоб почуття єдності стало ще більш важливим в майбутньому. Іншими словами, громадяни не хочуть жити ізольовано, вони бачать себе соціальними істотами.

Результати, що представлені у соціологічному дослідженні показують, що поняття «ми» в основному складається з просторової і особистої близькості: коли говорять «ми», в першу чергу це відноситься до своєї власної сім'ї (92 %), друзів та родичів. Друзі (91 %), але відразу за ними слідує «моя рідна країна Німеччина» з 78 %. На питання, хто входить в «ми», 76 % опитаних відповіли «моє місце проживання», 72 % – «мій район», 68 % – «моя держава» і стільки ж «Європа».

Таблиця 1.1

Порівняльна таблиця «Поняття «ми» у Німеччині»

Категорія людей	Ні, не відносяться до поняття «ми»	Так, відносяться до поняття «ми»
Люди інших релігій	16 %	82 %
Гомосексуали	18 %	80 %
Люди з зовсім іншим стилем Життя	25 %	73 %
Іноземці або мігранти	25 %	72 %
Біженці	26 %	71 %
Люди з іншими політичними поглядами	36 %	62 %

Інформацію узято з онлайн-видання

«Blätter für deutsche und internationale Politik» [74].

Що стосовно релігії, незважаючи на всі дебати про іслам і його приналежність до Німеччини, незважаючи на зростаюче відчуження від Туреччини, 82 % опитаних кажуть, що «люди інших релігій» належать до групи «ми» (табл. 1.1). Точно також «гомосексуалісти» (80 %), «люди з абсолютно іншим способом життя» (73 %), «іноземці / мігранти» (72 %). І навіть та група людей, яка насильно вплинула на колективну психіку, все одно входить до групи «ми» майже трьома чвертями: 71 % опитаних вважають, що «біженці» належать до категорії «ми».

Однак, коли справа доходить до визнання релігійної різноманітності, дослідження підтверджує, що ще багато що треба зробити: в принципі 87 % опитаних відкриті для інших світоглядів. Близько 70 % також вважають правдивими інші релігії. Але майже кожен другий в Німеччині думає, що релігійний плюралізм збагачує суспільство. Що стосується ісламу, то ця пропорція знову падає: лише третина населення вважає іслам своїм надбанням. З іншого боку, християнство, іудаїзм, індуїзм та буддизм сприймаються більшістю як збагачення культури. В цілому близько половини опитаних навіть сприймають іслам як загрозу.

Шість з десяти німців вважають, що іммігрантів в цій країні приймають дружелюбно, для порівняння – в 2014 році так сказав тільки кожен другий респондент. В цілому, культура гостинності явно виросла в сприйнятті німців.

Мігранти в Німеччині також задоволені: 68 % опитаних іммігрантів відчують, що державні установи вітають їх – шість років тому це було всього 57 відсотків. Відкритість по відношенню до іммігрантів та особам, які шукають притулку, в цілому зростає – але тільки в Західній Німеччині: в нових федеральних землях ця тенденція суперечить загальнонаціональній тенденції.

Переважає більшість німців хочуть, щоб Федеративна Республіка стала ще більш привабливою для іммігрантів. У свою чергу, 82 % опитаних зверталися за спеціальною допомогою для мігрантів в бюро з

працевлаштування (2014 рік: 68 %), 76 % виступали за більш легке визнання іноземної шкільної та професійної освіти (2014 рік: 69 %), а 54 % німців вважали за краще б взяти участь в боротьбі з несприятливим положенням іммігрантів.

Більше половини німців також хочуть поліпшити правову основу для новоприбулих: 56 % опитаних виступають за полегшення натуралізації (2014 рік: 44 %), а 62 % бажають отримати право на постійне проживання для іммігрантів з інших країн (для порівняння: у 2014 році - 55 %).

Отже, толерантність може по-різному трактуватися в тому чи іншому соціумі, що визначає особливу актуальність вивчення лінгвокультурної специфіки даного концепту. Однак, загальним є поняття толерантності як повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності.

В даний час досить активно вивчається зміст концепту «толерантність» в мовній свідомості і комунікативній поведінці мовної особистості. [48, 17].

Аналізу особливостей концепту «толерантність» в українському та російському мовознавстві присвячені роботи І. М. Формановської, І. А. Стерніної, О. А. Михайлової. Етнокультурна специфіка толерантності в німецькому соціумі залишається поки недостатньо вивченою і є актуальним аспектом філологічних досліджень [54, 72].

Розглянемо змістовну структуру концепту «*Toleranz*» у німецькомовному культурному просторі. Іменем аналізованого концепту в німецькій мові є іменник «*die Toleranz*». Етимологія цього іменника дозволяє стверджувати, що він запозичен з латинської – оскільки у словниках дається посилання на латинське слово «*tolerantia*» («*Duldsamkeit*» – терпимість), і вперше було використано в листах М. Лютера в значенні релігійної терпимості [27 с. 893].

Дефініційний аналіз відіграє важливу роль в лінгвокультурологічних дослідженнях, тому що стаття (словникова або наприклад публіцистична) в

стислому вигляді представляє результати освоєння носіями етносу об'єктивного і суб'єктивного світу. Аналіз семантики ключових слів «*Toleranz*», «*tolerant*» і «*tolerieren*», що дозволяє визначити ядро або базовий шар аналізованого концепту, показав, що ядерна частина понятійної складової концепту «*Toleranz*» об'єднує в собі дві основні ознаки – наявність певних відмінностей, релігійних, політичних та ін., та вміння ці відмінності приймати в інших:

«*Tolerant – großzügig gegenüber Andersdenken; andere Meinungen, Verhaltensweisen gelten lassend*» – великодушний по відношенню до інакомислення, що дозволяє наявність іншої думки, поведінки [Duden 2002];

«*Tolerant – so, dass man andere Auffassungen und Menschen so akzeptiert, wie sie sind; verständnisvoll*» – приймає інші точки зору і людей такими, якими вони є, розуміючий [PONS 2005];

«*Toleranz, die Duldsamkeit, bes. in religiösen, polit. Fragen*» – терпимість, особливо в релігійних і політичних питаннях [Brockhaus 2005];

«*Toleranz – eine Einstellung, bei der man andere Meinung od. ähnl. respektiert od. duldet*» – позиція, при якій з повагою або терпимо ставляться до іншої думки [Duden 1998].

Остання дефініція представляє викликає особливий інтерес, тому що вказує на активний або пасивний характер толерантності, тобто «Інакшість» можна або пасивно терпіти, або поважати, проявляючи, тим самим, активну зацікавленість в чужих думках і позиціях.

Для визначення ближнього периферійного шару концепту «*Toleranz*» розглянемо синонімічні зв'язки вищенаведених ключових слів. Перш за все, слід відзначити наявність досить багатих синонімічних рядів для лексем-репрезентантів *Toleranz, tolerant i tolerieren*:

tolerant – aufgeschlossen (відкритий, сприйнятливий), *aufgeklärt* (без забобонів), *duldsam* (терпимий), *freiheitlich* (волелюбний), *freizügig* (має право свободи пересування), *friedfertig* (миролюбний), *entgegenkommend*

(попереджувальний), *gütig* (добрий), *geduldig* (терплячий), *human* (гуманний, людяний), *milde* (м'який), *nachgiebig* (поступливий) [Duden 2002].

Toleranz – Verständnis (розуміння), *Nachsicht* (поблажливість), *Geduld* (терпіння), *Schonung* (дбайливе ставлення), *Milde* (м'якість), *Gnade* (милість), *Rücksicht* (увага, повага) [Duden 2002];

tolerieren – akzeptieren (визнавати, приймати), *anerkennen* (визнавати, схвалювати), *billigen* (схвалювати, погоджуватися), *(er) dulden* (терпіти), *einwilligen* (погоджуватися) [Duden 2002].

Тому всі синоніми можна розподілити за такими групами, що визначають розвиток периферійних ознак аналізованого концепту в німецькому тезаурусі:

1) великодушність, сердечність: *Großzügigkeit, Hochherzigkeit, Milde; weitherzig;*

2) терпимість, поблажливість: *duldsam, nachgiebig, Geduld, Nachsicht, dulden;*

3) визнання за іншим права на те, щоб бути «інакшим»: *verständnisvoll, akzeptieren, anerkennen;*

4) повага: *Rücksicht, respektieren;*

5) дбайливе ставлення до іншого: *sanftmütig, Entgegenkommen, Behutsamkeit, Schonung;*

6) миролюбність, антиконфліктність: *versöhnlich, nachgiebig, friedfertig, Verständnis;*

7) свобода вибору: *freiheitlich, freizügig, Liberalität.*

Загалом зміни в соціальній та етичній сфері послужили поштовхом до появи нової лексики, яка відображає настрої сучасного суспільства Німеччини. Так, у другій половині минулого століття широкого поширення набуло поняття «політична коректність мови» – *politisch korrekte Sprache*.

На думку С. Г. Тер-Минасова, «політична коректність мови виражається в прагненні знайти нові способи мовного вираження замість тих, які зачіпають почуття і гідність індивідуума, порушують його людські права

звичною мовною безтактністю і / або прямолінійністю щодо расової та статевої приналежності, віку, стану здоров'я, соціального статусу, зовнішнього вигляду і т.д.» [59, с. 36-37].

Однак С. Г. Тер-Минасова вважає цей термін невдалим через слово «політична», що підкреслює вибір по політичним, а значить, нещирим мотивам на противагу щирій турботі про людські почуття, прагнення до тактовності, толерантності. У зв'язку з цим, вона пропонує замінити його більш відповідним терміном «мовний такт». На наш погляд, запропонований нею термін «мовний такт» найбільш точно відображає суть поняття. У той же час слід зазначити, що спроба закріпити термін «мовний такт» не мала успіху. Рух політкоректності досяг світового масштабу, і цей термін став звичним і стійким, запозиченим іншими мовами [59, с. 39].

Необхідність введення нового мовного кодексу продиктована, перш за все, зміною складу населення Німеччини. В даний час в Німеччині проживає 16,4 млн осіб з іноземним корінням, що становить близько 20 % всього населення. З них лише 7,2 млн жителів мають іноземний паспорт. Численні негативні конотації, пов'язані зі словом *der Ausländer* (іноземець), зумовило заборону на його вживання. Більш коректними номінаціями вважаються «*Person mit Migrationshintergrund*» або «*Mitbürger mit Migrationshintergrund*» (досл. «Людина з міграційним фоном» або «Співгромадянин з міграційним фоном») [48, с. 112].

«*Im Jahr 2009 stieg die Zahl der Personen mit Migrationshintergrund in Deutschland auf 16,0 Millionen oder 19,6 % der Bevölkerung*»: «У 2009 р кількість осіб з міграційним фоном в Німеччині зросла до 16 мільйонів, або 19,6 % населення».

Хоча необхідно відзначити, що дані номінації згодом також обростають негативними конотаціями і стають негативними характеристиками:

«*Sie stört, dass der Terminus 'Person mit Migrationshintergrund' in den Medien, der Politik und der breiten Öffentlichkeit 'häufig mit einkommensschwach,*

schlecht ausgebildet und kriminell in Zusammenhang gebracht' werde»: «Їх турбує, що термін «людина з міграційним фоном» часто вживається ЗМІ, політиками і широкою громадськістю в зв'язку з низьким рівнем достатку, поганою освітою і криміналом» [48, с. 112-113].

Можливо, цю тенденцію можна пояснити тим, що протиставлення по типу «свої - чужі» найчастіше передбачає певне неприйняття, заперечення останніх.

Мовна реалізація принципів толерантності передбачає не тільки пошук нових номінацій, вільних від негативних асоціацій, але і свого роду цензуру, заборону на використання ряду лексичних одиниць. Яскравим прикладом подібної лексики служать деякі етноніми *Mulatte* (мулат), *Neger* (негр), *Russki* (російський), *Türke* (турок), *Zigeuner* (циган), *Polack* (поляк), етнічні клички *Inselaffen* (букв. «маври з острова» – про англійців), *Schlitzaugen*, (букв. «вузькооки» – про китайців, японців) [48, с. 112-113].

Існує так званий список соціально неприйнятних слів «*Liste der sozialen Unwörter*», що включає в себе номінації, помилково або негативно характеризуючи і тим самим дискримінуючи людину [27]. Наприклад, слово *der Behindertentransport* (транспорт для перевезення інвалідів) видається некоректним, так як його другий компонент «*Transport*» вживається, як правило, по відношенню до неживих предметів і не прийнятний по відношенню до людей.

Словосполучення *sozial schwach* (соціально слабкий) рекомендується замінити на *ökonomisch schwach* (економічно слабкий), так як невисокий дохід не повинен співвідноситися з соціальною значимістю людини. Лексема *die Herdprämie* (букв. «премія біля плити») звучить образливо по відношенню до жінок, які отримують допомогу по догляду за дитиною. *Arbeitslos* (безробітний) рекомендується замінити на *erwerbslos* (який не має заробітку), так як в сучасній Німеччині існують форми роботи, які не передбачають отримання грошової винагороди [48, с. 113-114].

Говорячи про толерантність не можна залишити поза увагою гендерний аспект. Найбільш коректними вважаються нейтральні найменування, взагалі не вказуючи на статеву приналежність: *die Lehrperson* (букв. «навчальна персона, навчальна людина»), *die Lehrkräfte* (букв. «навчальні сили»), *das Krankenpflegerpersonal* (персонал, який доглядає за хворими), *die Führungspersönlichkeiten* (букв. «керівні особи») [48, с. 113-114].

У Німеччині з 1980 р існує закон, який зобов'язує використовувати нейтральне з точки зору статі описання посади. Тому з плином часу були вироблені певні стереотипи, поширені, наприклад, в оголошеннях про вакансії, посадових інструкціях і т.п.: використання парних номінацій *Helferlin*, скорочень *mIw*, так званої *Binnen-I* (зв'язуюча I) *Helferin* (інша назва *die Groß- I-Schreibung* - написання заголовної I):

«*Unterstützen Sie unser Fachpersonal! + (Helferlin – stationäre Krankenpflege)*» [27]. «Підтримайте наш технічний персонал! + (Помічники! Помічниці – стаціонарний догляд за хворими)».

У 2006 році в силу вступив *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (AGG)* – загальний закон про рівне ставлення, згідно з яким ніхто не може зазнавати дискримінації на підставі статі, світогляду, релігії, національності і т. п. [27].

У зв'язку з цим виникла необхідність враховувати інтереси інтерсексуальних громадян, в результаті звична схема скорочень *ml* – *männlich* (чоловічий) і *wf* – *weiblich* (жіночий) доповнилося третім компонентом *d* – *divers* (різний). Сучасне оголошення про вільну вакансію виглядає наступним чином:

«*Gesundheits- und Krankenpfleger (mIwId), Operationstechnische Angestellte (mIwId)*» [27]. «Санітар (чоловік/жінка/різний), хірургічний технік (чоловік/жінка/різний)».

Таким чином, толерантність в Німеччині являє собою шанобливе ставлення до оточуючих, прагнення зрозуміти і прийняти їх точку зору і передбачає свободу від забобонів, ліберальність і зацікавлене ставлення. Толерантність – це не просто терпимість, а активна життєва позиція,

спрямована на створення умов для комфортного, мирного співіснування в умовах культурного плюралізму [48, с. 113-114].

Всі описані зміни в соціальній сфері закономірним чином відображаються в мові, в першу чергу в її лексичному фонді. Звичайно, деякі нововведення представляються спірними і викликають неоднозначне ставлення з боку носіїв мови, але сам факт того, що німці намагаються знайти додаткові способи для безконфліктної комунікації і вербальної реалізації принципів толерантності викликає повагу.

До того ж Німеччині поняття толерантності набуває все більшого значення. Завдяки таким сучасним явищам, як прогресуюча глобалізація і розширення ЄС, люди все частіше вступають в контакт з людьми, які належать іншим культурам і сповідують різні віри. Виникають численні конфлікти і навіть війни. При цьому посилюється почуття нестабільності, відчуття погіршення ситуації, пов'язаної з безпекою життєдіяльності [23, с. 44].

У Німеччині існують численні державні і недержавні проекти, ініціативи та фонди толерантності, такі як, наприклад, «Союз за демократію і толерантність проти екстремізму і жорстокості», який був заснований в день конституції 23 травня 2002 року і який підтримується такими видатними членами цього суспільства, як, наприклад, кардиналом Леманом [76].

Публічні заяви з питань толерантності та нетерпимості все частіше звучать у всій Європі. У Німеччині зросла кількість почесей, які виявляються за толерантну поведінку. Так, федеральний міністр Отто Шилі 23 травня 2005 року вручив нагороду «Послів толерантності», яку отримують групи і окремі особистості за ідейну і активну боротьбу проти ворожості до іноземців і за демократію. Також керівники багатьох європейських держав, Німеччини в тому числі, закликали в 2008 році в до створення толерантного суспільства без ворожого ставлення до іноземців [23, с. 44].

Таким чином, концепт «*Toleranz*» в німецькомовній свідомості можна визначити наступним чином – це шанобливе, дбайливе і, разом з тим,

активне, зацікавлене ставлення до Іншого, визнання його права на те, щоб бути «інакшим», що вимагає, однак, дотримання певних кордонів терпимості, порушення яких може призвести до негативних наслідків, чим, в свою чергу, обумовлені складність і суперечливість аналізованого концепту. Толерантність тісно пов'язана з такими особистісними якостями, як терпимість, сердечність, миролюбність, людяність, волелюбність, а також з ввічливістю і тактом.

1.3. Характеристика концепту «толерантність» в українській лінгвокультурі

Феномен толерантності привертає увагу багатьох дослідників. Таке зацікавлення можна пояснити тим, що в сучасному світі спостерігаються активні глобалізаційні, інтеграційні, мультикультурні процеси, і саме категорія толерантності постає важливою складовою як міжкультурної взаємодії, так і комунікації в межах однієї лінгвокультури на всіх рівнях від публічного до міжособистісного. Мета цього підрозділу полягає в експлікації мовних засобів, які репрезентують концепт толерантність, і комплексному описі змісту та функціонування цього концепту в українській мовній картині світу [6, с. 104].

За відносно короткий час толерантність як культурно-соціальний феномен стала предметом зацікавлення українських дослідників у різних галузях знань: філософії, політології, культурології, соціології, лінгвістики. Проте при всьому різноманітті наукових робіт на сьогоднішній день недостатньо досліджені процеси запозичення концептів інших лінгвокультур українською, їхній подальший розвиток, переосмислення та ускладнення у свідомості носіїв української мови. В умовах глобальних комунікацій концепт «толерантність» набуває міжнародного статусу й отримує всебічне

осмислення, зокрема на перетині лінгвістики та інших гуманітарних наук – лінгвікультурології, лінгвофілософії, лінгвопрагматики і лінгвокогнітології.

Наявність концепту «толерантність» у концептуальній картині світу людини є свідченням її моральності, що полягає в ціннісній ментальній настанові на терпимість до поглядів, переконань і форм поведінки іншої людини [71, с. 247].

Концепт «толерантність» представлений і в німецькій, і в українській лінгвокультурах, але особливості його інтегрування в концептуальні картини світу націй має свою специфіку [66, с. 248].

Розпочнемо зі з'ясування походження лексеми в українській мові. В Етимологічному словнику української мови толерантність згадується у словниковій статті до лексеми *толерантний* – «терпимий до чужих думок і вірувань», *толерувати* «виявляти терпимість»: рос. *толерантний*, бр. *талерантны*, п. *tolerancja* ‘терпимість’, ч. *tolerantní*, слц. *tolerantny*, вл. нл. *tolerantny*, болг. м. *толерантнен*, схв. *толерантан*, слн. *toleranten* – запозичення із західноєвропейських мов; нім. англ. *tolerant*, фр. *tolerant* походять від лат. *tolerans, -ntis* «терплячий», дієприкм. від дієслова *tolerāre* «витримувати», «зносити», «терпіти» [75].

Семантика лексеми «толерантність» модифікувалася в кожній із досліджуваних мов відповідно до концептуальних картин світу націй та соціолінгвістичної ситуації, що підтверджують сучасні словники:

Толерантність від *франц. tolérant*. Здатність та вміння терпіти щось чуже, миритися з чужою думкою чи характером. *Толерувати (застар.)* – виявляти толерантність по відношенню до когось, чогось [2].

Толерантність – 1. Імунологічний стан організму, під час якого він не здатний синтезувати антитіла у відповідь на введення певного антигена при збереженні імунної реактивності до інших антигенів. Проблема толерантності має значення при пересадці органів і тканин. 2. Здатність організму переносити несприятливий вплив того чи іншого фактора середовища... Стійкість по відношенню до несприятливих емоційних

факторів. 3. Відсутність чи послаблення реакції на якийсь несприятливий фактор в результаті зниження чутливості до його дії. 4. Звикання організму до дії якогось агента (наприклад, хімічної речовини) так, що доза введеної речовини не призводить до бажаного ефекту і її доводиться підвищувати. 5. Відсутність чи послаблення реагування на якийсь несприятливий фактор в результаті зниження чутливості до його дії. Наприклад, Т. до тривоги проявляється підвищенням порогу емоційного реагування на загрозливу ситуацію, а зовні – у витримці, здатності довгий час зносити несприятливий вплив без зниження адаптивних можливостей. 6. Обов'язкова вимога у відносинах всіх активних учасників суспільного життя, які усвідомлюють необхідність впорядкованих цивілізованих відносин як всередині держави, так і між державами [15].

Толерантний – той, який щось терпляче переносить. 1. Терпимий до когось, чогось, поблажливий до когось, чогось. 2. біол., мед. Про організм тварини чи людини: з повною чи частковою відсутністю імунної реактивності, із втратою здатності до вироблення антитіл. Толерантність – властивість толерантного (в 1-му і 2-му знач.) [18].

Толерантність (книжн.). *Страх, як вони [редактори] грають такими словами, як «толерантність», «моральна тиранія», «патріотизм», «українство» і т. п., обертають їх на всі боки, як самі хочуть* (Леся Українка, V, 1956, с. 139); [2].

Толерантність – поблажливе, терпиме ставлення до чийось думок, поглядів, вірувань тощо [20].

Толерантність (лат. – *терплячий*) 1. Терпимість до чужих думок і вірувань. 2. Т. імунологічна – специфічний стан організму, при якому втрачається здатність виробляти антитіла у відповідь на уведення певного антигена [22].

Толерантність – 1.Здатність переносити великі дози отрут або ліків без шкоди для організму. Імунологічна толерантність – це специфічний стан організму, за якого втрачається здатність виробляти антитіла у відповідь на

уведення певного антигена. 2. мат. В теорії множин – відношення на множині, що задовольняє властивостям рефлексивності й симетричності; транзитивність не обов'язкова [75].

Толерантний – не ворожий до чужої віри [18].

Толерантний (*книжн.*) – поблажливий, терпимий до чийхось думок, поглядів, вірувань тощо); *толерувати* (заст., *книжн.*) – виявляти толерантність, терпіти (Фр., VI, 1951, 420) [67].

Отже, за результатами аналізу можемо окреслити коло лексем, що репрезентують концептосферу толерантності – прикметник *толерантний*, іменники *толерантність*, *толеранція*. Окрім того, в парадигмі також є прислівник *толерантно* та дієслово *толерувати*.

Аналіз лексикографічних джерел допоміг виявити прототипічні та варіативні ознаки поняття *толерантність* і виокремити основні репрезентанти концепту – «терпимість», «вирозумілість», «поблажливість». Категоріальним компонентом значення є «здатність», «вміння», «властивість» [67, 20, 15, 18].

Дослідження показало, що на позначення релігійного аспекту толерантності на противагу толерантності загалом існує спеціальна лексема *толеранція*, яка активно уживається в різних дискурсах – релігійному, публіцистичному, дискурсі ЗМІ тощо, проте у словниках сучасності не фіксується.

Детальне опрацювання системних даних надало можливість стверджувати, що поняття толерантності в українській лінгвокультурі характеризується широким спектром інтерпретації, а концептуальна структура цього поняття підпадає під значний вплив екстралінгвістичних чинників. Зокрема, толерантність спочатку сприймалася лише як віротерпимість, проте з часом набула нових смислів і стала розумітися мовцями як виважене, спокійне, подекуди поблажливе відношення до неналежного, а вже у XXI столітті як неупереджене ставлення до іншого [6, с. 223].

Для визначення ближнього периферійного шару концепту «толерантність» розглянемо синонімічні зв'язки ключових слів:

Толерантність – терпимість, терпіння, стриманість, поблажливість, виваженість, спокійність, поступливість, урівноваженість, взаєморозуміння, безконфліктність, витримка, плюралізм, компроміс, консенсус, поступка, взаємоповага, повага, ввічливість, розуміння, альтруїзм, уважність, співчуття, щирість, доброта, вихованість, доброзичливість, порядність, адекватність, людяність, вибачливість, милосердя, чутливість, стійкість, рівновага, ліберальність, адаптація, примирення, лояльність, помірність [2, 20, 15, 18].

Аналіз лексикографічних джерел дозволив визначити спільні для досліджуваних лінгвокультур, тобто української та німецької, характеристики лексеми толерантність:

1) першоджерелом лексеми толерантність у досліджуваних лінгвокультурах вважається латинська мова (*tolerāre* – «витримувати», «зносити», «терпіти»);

2) у досліджуваних мовах у лексемі толерантність наявні семи «поблажливе, терпиме ставлення», «не вороже ставлення», «поблажливість», «здатність до опору», «готовність прийняти іншу поведінку та переконання», «здатність сприймати щось неприємне», «здатність миритися з чужою думкою», «здатність миритися з чужим характером», «уміння терпіти щось чуже», «поблажливе ставлення» [2, 18];

3) у досліджуваних ЛК наявна опозиція свій – чужий, що реалізується у семах «терпимість до чужих думок», «не ворожий до чужої віри» [71, с. 247].

Тим не менше, позиція концепту «толерантність» в українській лінгвокультурі не визначена у повному обсязі. Дослідники вважають, що цей концепт не є природно притаманним українській концептуальній картині світу [11, 12].

«Ідея толерантності ніколи не була популярною в Україні і фактично ототожнювалася з християнськими заповідями полюбити ближнього свого, не противитися злу, нести свій хрест» [11].

Найближчими до поняття толерантність в українській мові вважаються поняття терпимість (відношення) та ненасильство (діяльність) [71, с. 248].

Концептуальне поле толерантності почало формуватися в Україні в останнє десятиліття ХХ сторіччя, коли змінилися «соціальна структура суспільства, принципи взаємодії його членів, роль ЗМІ і в якійсь мірі менталітет народу» [12]. Саме в цей період в Україні актуалізуються лінгвістичні пошуки з проблем толерантності [11, 12].

«Нове слово накладається на українську лексичну систему, ототожнюючись, часто неправомірно, з близькими поняттями і збагачуючись усіма небажаними, часом негативними конотаціями, залежними від соціокультурного контексту. Поява концепту «толерантність» відображає зміну культурно значущих орієнтирів у сучасному суспільстві» [71, с. 248].

Зараз спостерігається деконцептуалізація концепту «толерантність» в українській лінгвокультурі, що зумовлено соціально-політичними причинами [71, с. 248-249].

Як базовий для української лінгвокультури концепт «толерантність» виділяли багато науковців (Г. Ващенко, С. Дацюк, Д. Донцов, І. Кресіна, М. Степико, Я. Ярема), зазначаючи, що він пов'язаний з іншими концептами, які мають першочергове значення для українців – «миролюбність», «демократизм», «поблажливість». На думку Я. Яреми, українська толерантність різнобічна як здатність «розуміти іншу природу, іншу людину, інший народ – розуміти, що у кожного може бути свій шлях» [57, с. 198].

Г. Ващенко наголошував, що стриманість є типовою рисою українського характеру в мирні часи [4, с. 59]. Д. Донцов, навпаки, вважав гуманність і толерантність слабкістю української нації. Дослідник зазначав, що саме «толерація та миролюбність українців не сприяли готовності української інтелігенції до боротьби за самостійність України наприкінці 19 – початку 20 століття» [4, с. 59-60]. М. Степико зазначає, що почуття справедливості та співчуття можна вважати генетичними рисами українського народу. «Саме українська неагресивність породила одну з

найгуманніших людських рис, якою можуть пишатися українці, – це толерантність, терпіння, дружелюбність до ближнього, до сусіда і просто чужого» [6, с. 104].

С. Дацюк бачить у толерантності установку українського суспільства на майбутнє: «Українці більш толерантні, ніж багато хто з європейців. Тих же британців, наприклад, – у ставленні до емігрантів, будь-якого інакомислення. Європейські цінності в чистому вигляді – це і наші цінності. Ми терпимі до інших кольорів шкіри, релігій, поглядів. Нетолерантних в Україні немає» [36].

Отже, у досліджуваних ЛК концепт «толерантність» має специфічні особливості позиціонування. Відсутність концепту «толерантність» у дискурсах сучасного суспільства порушує базові принципи його соціально-комунікативної організації: зіпсує положення демократії, що недотриманню індивідуальних і загальних прав людини. Натомість високий рівень толерантності сприяє зміцненню демократичної державності, громадського суспільства, національної єдності.

Впродовж своєї історії українське суспільство проявляло достатній рівень толерантності. Чимало народів та релігій мирно співіснували в Україні, хоча трагічні події першої половини ХХ століття сприяли негативним подіям та новинам. Однак рівень толерантності в Україні зазнав змін з кінця 2013 року. [61, 63]. Окрім поточних соціальних та економічних проблем, низка травматичних подій – Євромайдан, окупація Криму, збройний конфлікт у Східній Україні – посилили поляризацію та радикалізацію українського суспільства. Оскільки в останні роки Україна постає перед безпрецедентними викликами, поєднання багатьох факторів якраз і провокує нетерпимість у суспільстві. Для того щоб краще зрозуміти та розглянути проблему толерантності в Україні, пропонуємо дослідити низку соціологічних досліджень пов'язаних з цією темою [73, с. 24].

Україна є поліетнічною державою. Представники національних меншин складають 22,2 % загальної кількості населення України. Структура

національностей українського соціуму потребує досить обміркованої етнічної та національної політиці, в якій провідну роль грає затвердження толерантності.

Для початку розглянемо оцінку громадянами України міжетнічної напруженості в Україні. За даними дослідження «Громадська думка в Україні» Інституту соціології НАН України у травні 2019 року, на думку 10.8 % респондентів існує сильна настороженість та натягнутість у соціумі між представниками різних національностей, меншин у країні, а ще 5 % зазначили таку напруженість між євреями та іншими національними групами. Ще 10,9 % опитаних зазначили напруженість між тими, що нещодавно приїхали до країни, мігрантами та тими, хто проживає у країні довготривало [36, 64].

Проте не вигідна економічна ситуація в Україні, підвищений рівень безробіття, постійні міграційні процеси, зайнятість досить великої кількості населення у роздрібній торгівлі та конкуренція з представниками інших національностей, вивели у «групи ризику» (на межі між ізолюваністю та ксенофобією) такі національності як: китайці, араби, турки, азербайджанці.

Традиційно нетерпимо українці ставляться до афганців, циган, чеченців. Слід зазначити, що «в буденному житті переважна більшість громадян не контактує з представниками цих національностей (за винятком ромів), це є свідченням особливих незмінних негативних шаблонів-стереотипів масової думки, пов'язаних з несприятливою інформацією щодо ситуації у етнічних батьківщинах цих етнічних груп чи регіонах їх масового проживання» [39].

Що стосовно ромів, то причина полягає в тому, що «незліченні намагання органів влади раніше налагодити та вирішити проблеми, пов'язані з інтеграцією цієї національності в соціальну структуру сучасної України, відбувалися без врахування об'єктивних умов існування ромів та особливостей їхніх взаємостосунків з громадянами України з інших етнічних груп» [39].

Особливу увагу варто звернути на ставлення до представників, так званої, «європейської групи» (німців, румун, сербів, чехів, французів), яке характеризується ізольованістю. Згідно моніторингу, толерантність до цих національних груп є нижчою за 50 %. Серед можливих причин такого ставлення можна перерахувати: «вплив глобалізації; наслідки запровадження безвізового режиму для європейців та громадян країн Північної Америки; сформовані через ЗМІ викривлені, суб'єктивні уявлення про національні особливості цих груп; певну «втому» українців від різкого збільшення кількості іноземців в Україні, нерозуміння переваг для України та її громадян від росту попиту на пропозиції вітчизняного туристичного сектору та збільшення іноземних інвестицій» [39].

Без системної роз'яснювальної роботи в ЗМІ з подолання упередженого ставлення до європейців та американців, ця тенденція може призвести до поширення конфліктних ситуацій під час масового притоку в Україну туристів із ЄС у зв'язку з проведенням «Євро – 2012» [36, 38].

Особливо негативним показником низької ефективності внутрішньої міжнаціональної політики держави є високий рівень ізольованості таких етнічних груп як кримські татари (5,3), грузини (5,2) та молдовани (5,2) в Україні. Враховуючи спільну історію, рівень інтегрованості в українське суспільство, як у випадку з кримськими-татами, тісну співпрацю з державами – етнічними батьківщинами цих національностей та спільною участю у «Східному партнерстві», такі негативні показники обумовлюють потребу удосконалення політики інтеграції цих етнічних груп в українське суспільство [39].

Далі розглянемо інші сфери прояву толерантності. Наприклад, «ставлення до представників сексуальних меншин серед українців є гіршим, ніж до засуджених за кримінальні злочини. Так, 39 % українців не згодні приймати представників ЛГБТ ні як членів сім'ї, ні як друзів, сусідів, колег, громадян країни чи навіть як туристів». Про це свідчать результати соціологічного дослідження «Українське суспільство та європейські

цінності», проведеного Інститутом Горшеніна та Представництвом Фонду Фрідріха Еберта в Україні. Результати цього дослідження у вівторок, 24 жовтня 2019 року, презентували у Львові. Згідно з дослідженням, найвищий рівень толерантності українці демонструють до іншомовних людей [67, 62].

«У свідомості українців найвищий рівень толерантності спостерігається відносно людей іншої національності та тих, хто розмовляє іншою мовою, – представників цих груп людей українці здебільшого готові сприймати як близьких друзів. Поряд з цим рівень толерантності до ЛГБТ-спільноти є найнижчим у нашому суспільстві – кожен третій українець (39,3 %) не згоден приймати в жодній якості представників сексуальних меншин», – повідомляють соціологи [67].

Таблиця 1.2.

Розподіл відповідей на запитання: «В якій якості Ви готові прийняти...»

100% у стовпчику	Як члена моєї сім'ї	Як близько- го друга	Як сусіда	Як колегу по роботі	Як громадя- нина моєї країни	Як туриста в моїй країні	Не згоден приймати в жодній якості
Людину, яка розмовляє іншою мовою	12,9%	23,0%	17,9%	9,4%	15,4%	20,6%	0,9%
Людину іншої національ- ності	14,3%	23,6%	19,6%	8,3%	16,2%	16,7%	1,3%
Людину іншої віри	9,1%	18,7%	22,3%	12,0%	25,6%	10,0%	2,3%
Людину іншої раси	5,3%	12,4%	18,2%	11,2%	21,6%	28,1%	3,3%
Людину з обмеженими можливостями	12,0%	25,1%	25,1%	8,3%	23,5%	3,2%	2,8%
ВІЛ-інфіковану людину	4,8%	8,5%	14,5%	7,8%	37,0%	8,1%	19,2%
Представника сексуальних меншин	2,8%	3,8%	7,7%	6,8%	27,4%	12,2%	39,3%
Людину, яка відбула кримі- нальне покарання	5,2%	4,6%	9,0%	5,4%	36,9%	8,1%	30,8%

(Інформацію взято з сайту gazeta.ua - «останні новини дня України та світу» [38])

Водночас ставлення українців до людей, які відбули кримінальне покарання, є кращим, ніж до представників ЛГБТ-спільноти. Так, лише 31% респондентів не готові приймати засуджених за кримінальні злочини до свого оточення.

«Під час фокус-групових дискусій обговорення проблеми толерантності до сексуальних меншин було здебільшого зосереджено на тому, яким чином ці люди піддаються дискримінації в Україні. Більшість респондентів виступили категорично проти гей-парадів та публічного прояву гомосексуальної орієнтації. При цьому всі вони визнали, що в нашій країні існує нетолерантне ставлення до гомосексуалістів», – йдеться у звіті про дослідження [67].

Цікаво також, що лише 9 % українців відзначили, що толерантність для них є важливою як цінність.

Таблиця 1.3.

Розподіл відповідей на питання: «Скажіть, будь ласка, які з наведених нижче цінностей є найбільш важливими для...»

	Вас особисто	Українців	Європейців
Релігія (свобода віросповідання)	10,6%	10,7%	11,6%
Верховенство права	11,7%	18,2%	28,9%
Демократія	14,5%	27,4%	34,7%
Особиста свобода	28,2%	19,2%	19,4%
Мир	56,6%	61,2%	22,4%
Права людини	33,3%	23,2%	28,1%
Рівність	13,1%	12,4%	11,0%
Самореалізація	20,8%	12,3%	12,3%
Солідарність, підтримка ближнього	16,1%	16,4%	8,1%
Толерантність	9,0%	10,2%	13,3%
Повага до інших культур	5,4%	6,2%	11,8%
Цінність людського життя	42,7%	29,2%	19,4%
Жодна з названих вище	1,1%	0,9%	1,0%
Важко відповісти	3,2%	6,5%	15,3%

(Інформацію узято з сайту gazeta.ua - «останні новини дня України та світу» [38])

Найважливішими цінностями, згідно з результатами дослідження, для респондентів є мир, цінність людського життя та права людини.

Ще нещодавно однією з проблем поставала толерантність у ЗМІ. За результатами моніторингу в рамках проекту щодо подолання агресії, ксенофобії й мови ворожнечі в ЗМІ та соціальних мережах (11 липня 2015 року) було зроблено два основні висновки. По-перше, об'єктом, на який спрямована мова ненависті, стають конкретні групи осіб: жителі Росії; жителі тимчасово окупованих територій України (Луганська й Донецька області, Автономна Республіка Крим); етнічні групи; вимушені переселенці; мігранти без офіційних документів; люди з особливими потребами; нарко- або алкозалежні особи; люди певних професій, до яких суспільство ставиться неоднозначно, та інші особи. По-друге, в українському медійному світі існують очевидні емоційно вразливі теми, пишучи про які журналісти привертають увагу аудиторії та водночас переходять етичну межу.

Чи не найскладніша та найбільш дискусійна тема – російсько-українські відносини, які загострилися та стали об'єктом пильної уваги журналістів через війну на Сході країни й анексію Криму. Тут виявлено кілька моментів. По-перше, створення журналістами образу «запеклого ворога України» – усього російського народу. Це доводять виявлені в ЗМІ факти [19]:

– ототожнення росіян із главою Російської Федерації (*«Россияне следуют заветам своего президента, используя мирное население Донецка как живой щит»*) [35].

– тенденційний добір інформації, де згадані росіяни в негативному, нерідко криміналізованому контексті, як залежні від алкоголю люди, котрі постійно демонструють аморальну поведінку (*«Нетверезий росіянин схотів вийти з літака під час польоту»*) [38]. Це нерідко спонукає аудиторію на одному прикладі робити узагальнення про всіх росіян як нерозумних людей.

Для називання росіян журналісти вдаються до жаргонізмів, згрубілої лексики, вульгаризмів, у поодиноких випадках – до матірних слів. ЗМІ поширює цілий ряд таких слів: «ватники», «вата», «рашисти», «москалі», «путіноїди», «путінці» та ін.

По-друге, недотримання толерантності під час висвітлення АТО. У професійних колах неодноразово обговорювали правомірність слів «терористичні війська», «сепаратисти», «російські найманці», «наші герої», однак спільної думки не дійшли. Тому донині не вироблено єдиного стандарту називання цих явищ [19].

По-третє, висвітлення життя людей, які проживають у тимчасово окупованих регіонах України та власне коректне називання цих територій. Наприклад, «У ДНР попросили Росію визнати наукові звання» [36]. Уживаючи юридично невинуваті аббревіатури «ДНР і ЛНР», журналісти формують думку суспільства про окуповані регіони Донецької та Луганської областей як самостійні республіки, непідконтрольні Україні. Крім того, у текстах на цю тему частими є жаргонізми «луганда», «даунбасівці», «кримнаш» тощо для образливого називання осіб, які проживають на названих територіях і підтримали політику РФ.

Мова ворожнечі поширена й у межах тих тем, де йдеться про різних осіб за статтю, національною приналежністю, релігійними віруваннями, професійними характеристиками, фізичними особливостями тощо. Найбільшу кількість випадків мови ненависті становлять дискримінаційні вислови для називання осіб за національністю. Об'єктом агресії найчастіше є роми, їх образливо називають «циганами», «циганвою», та згадують переважно на негативному тлі: «Стверджують, що в бійці брали участь близько сотні людей – приїжджі цигани і місцеві українці» [38]. В окремих виданнях, зокрема поширені анекдоти на національну тему, що породжують негативне ставлення до певного етносу. У більшості зафіксованих анекдотів висміюють росіян, євреїв, жителів тимчасово окупованих територій, релігійних осіб та ін.

Третя вразлива тема – життя тимчасово переселених осіб, їх інтеграція в суспільство після втрати житла, роботи на окупованих територіях. Дотепер у текстах трапляється слово «біженці» замість юридично виправданого «вимушені переселенці», «тимчасово переселені особи». До того ж переважає

негативне поле, у якому висвітлюють життя переселенців. Зазвичай, їх згадують через певні кримінальні дії, як-от крадіжки, бійки, навмисні пожежі [19].

Подібним до цього є неетичне використання слова «нелегали» замість рекомендованого міжнародними правозахисними організаціями вислову «мігранти без документів».

Мовної агресії нерідко зазнають люди з особливими потребами. Журналісти або використовують образливі слова, як-от інваліди, або акцентують на їхньому статусі в негативному контексті, розповідаючи про злочинні дії, до яких причетні такі люди.

Дискримінація людей, хворих на наркоманію й алкогольну залежність. У медіа дуже часто висміюють нарко- або алкозалежних осіб, відверто називаючи їх «наркоманами, алкашами, алконавтами, аватарами» та ін. Зрозуміло, що це певною мірою відображення засудливого ставлення суспільства, однак журналісти можуть обирати більш нейтральні слова.

Здавалося, що уникнути мови ворожнечі в медіа вкрай складно, однак було зроблено певні спроби, щоб послабити агресію в медійному світі, посприяти пошуку взаєморозуміння серед людей. Досить помітним в аналізованих нами статтях та публікаціях є спроба перейти до давно визнаного стандарту стосовно називання окремих груп осіб (замість інваліди – більш толерантний вислів люди з особливими потребами, особи з інвалідністю та ін., замість біженці – юридично правильне словосполучення – вимушені переселенці, внутрішньо переміщені особи, замість цигани – коректне слово роми, працівник СБУ замість СБУшник, працівник ДАІ замість ДАІшник та ін.).

Загалом, ліквідація нетерпимості в суспільстві є відповідальністю уряду та кожного громадянина, тоді як міжнародна спільнота допомагає країнам у цій сфері [73, с. 24-26].

На *міжнародному рівні* організації підтримують українську владу та громадянське суспільство у сфері захисту прав людини, запобіганні

дискримінації та нетерпимості тощо. Агенції ООН широко задіяні в Україні. Зокрема, штат співробітників Програми розвитку ООН складається з 257 осіб, які задіяні у багатьох напрямках, керуючись Цілями сталого розвитку. Зокрема, програма відновлення та розбудови миру ООН спрямована, серед іншого, на забезпечення безпеки громад та соціальної згуртованості шляхом заохочення толерантності до меншин та солідарності з вразливими групами людей. Крім того, є чимало конвенційних органів з прав людини (Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет з прав осіб з інвалідністю та інші, створені відповідно до таких конвенцій), що спостерігають імплементацію Україною відповідних конвенцій. Також присутні Дитячий фонд ООН, Міжнародна організація праці, Міжнародна організація з міграції, Верховний комісар ООН у справах біженців, Об'єднана Програма ООН з ВІЛ/СНІДу, на які покладено завдання підтримки людей в нашій державі [73, с. 25].

Рада Європи (РЄ) значною мірою сприяє повазі до прав людини та недискримінації в Україні. Європейський суд з прав людини (створений відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод) дозволяє будь-якому громадянину України, який вважає, що постраждав від дискримінації, злочину на ґрунті ненависті або інших порушень своїх прав, подати позов після того, як він або вона вичерпали внутрішні засоби правового захисту.

Крім того, Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) має на меті, зокрема, здійснювати моніторинг проявів расизму, ксенофобії, антисемітизму, нетерпимості або дискримінації за іншими ознаками в Україні та розробляти відповідні рекомендації для українського уряду.

ОБСЄ – міжнародна організація, в основному відома в Україні завдяки Спеціальній моніторинговій місії ОБСЄ (СММ) – також задіяна через Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ) та Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин (ВКНМ). Окрім надання допомоги уряду України у повазі до прав людини та основоположних свобод, БДІПЛ також покликане підвищити рівень проінформованості про

дискримінацію, злочини на ґрунті ненависті, антисемітизм та інші форми нетерпимості, які посилюють змогу уряду уникати та вирішувати питання, які пов'язані з нетерпимістю, а також надають рекомендації та тренінги для працівників правоохоронних органів [73, с. 26].

На *урядовому рівні* боротьба з нетерпимістю або дискримінацією вимагає ефективної співпраці між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади в Україні. Верховна Рада України приймає відповідні закони, включаючи про захист прав людини та недискримінацію, а також ратифікує відповідні міжнародні конвенції з прав людини (Україна ратифікувала більшість міжнародних договорів із захисту прав людини; Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами – один із винятків) [73, с. 26].

Водночас виконавчі органи (Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики, Національна поліція України, обласні державні адміністрації) зобов'язані забезпечувати виконання українського законодавства, у тому числі стосовно толерантності та недискримінації, тоді як суди уповноважені вирішувати відповідні спори у суспільних відносинах. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен) є центральним органом у сфері забезпечення прав людини та основних свобод, передбачених Конституцією України, законами України та міжнародними конвенціями з прав людини, учасником яких є Україна.

У лютому 2017 року в Головному слідчому управлінні Національної поліції України було створено Національний контактний пункт від України з питань злочинів, учинених на ґрунті ненависті. Його метою є надання українській громадськості та міжнародній аудиторії об'єктивної оцінки злочинів, скоєних на ґрунті расизму, етнічної приналежності, мови, антисемітизму та релігії.

На *громадському рівні*. Представлені нижче неурядові організації (НУО) та громадські мережі є одними з багатьох гравців, залучених до подібної діяльності в Україні [73, с. 27].

Центр «Соціальна Дія» – це неурядова організація, головна тема – надання соціальної допомоги групам, які є вразливими. В рамках проекту займається моніторингом мови, протидії злочинам на ґрунті ненависті та підтримці їх жертв, консультує шукачів притулку та різні меншини, проводить освітні кампанії з прав людини, а також працює над вдосконаленням українського законодавства у сфері запобігання дискримінації на практиці. Зокрема, ЦСД сприяв моніторингу мови ворожнечі в українських ЗМІ, як зазначено вище [73, с. 27].

Київський освітній центр «Простір толерантності» – місцева неурядова компанія, що прагне створити освітній простір для формування культури прав людини та толерантності. Центр займається неформальною освітою дітей та молоді у сфері толерантності та прав людини, підготовкою фахівців з неформальної освіти, розробкою та впровадженням власних освітніх методик та адаптацією світового педагогічного досвіду. Зокрема, активістами Центру написано декілька посібників з неформальної освіти. Центр також проводить численні освітні заходи, такі як міжетнічні літні школи для підлітків, рольові ігри, футбольні матчі тощо [73, с. 27-28].

Конгрес національних громад України (КНГУ) є всеукраїнським об'єднанням, яке охоплює організації національних меншин України, створене з метою координації зусиль національних громад у сфері захисту прав меншин, збереження культури та мови національних меншин, інтеграції меншин в громадянське суспільство України, виховання толерантності й протидії ксенофобії. Окрім українців, КНГУ включає активістів з числа представників 21 національності, які займаються аналізом етнічної політики та культур меншин, моніторингом випадків ксенофобії, вихованням дітей та молоді у сфері міжетнічної та міжрелігійної толерантності, організацією культурних виставок, табору «Джерела толерантності» тощо [73, с. 28].

Інститут прикладних гуманітарних досліджень – це НУО, що базується у м. Харків, створена групою українських юристів, соціологів та політологів. Інститут зосереджений на боротьбі з корупцією, захисті прав

людини, підтримці судової реформи в Україні, вдосконаленні виборчого законодавства та соціологічних опитуваннях. Його експерти також беруть участь у моніторингу дискримінації, расизму та ксенофобії у східних регіонах.

Коаліція з протидії дискримінації в Україні (КПД) є всеукраїнською недержавною громадською ініціативою, заснованою з метою забезпечення реальної громадянської рівності і соціального комфорту для всіх жителів. На сьогоднішній день КПД об'єднує понад 50 різних НУО в Україні. Активісти КПД проводять моніторинг та оголошують свої висновки стосовно дискримінаційних виразів, актів та законодавчих ініціатив, роботи щодо вдосконалення антидискримінаційного законодавства. Крім того, КПД також номінує дискриміраторів (як особистостей, так і юридичних осіб) на щорічну «Антипремію» [73, с. 28-29].

Ініціатива розмаїття (IP) – мережа міжнародних, урядових та неурядових організацій, заснована з метою вирішення проблеми зростаючої кількості злочинів на ґрунті ненависті в Україні. IP включає понад 65 організацій з міжнародного, урядового та неурядового секторів, а також дипломатичних місій та осіб, які зацікавлені в забезпеченні дотримання людської гідності та добробуту мігрантів, біженців та видимих меншин в Україні. Є три основні напрямки діяльності IP: співпраця з урядом для підтримки міжкультурного діалогу; аналіз чинного антидискримінаційного законодавства та дослідження правової практики в інших країнах; організація громадських заходів з метою залучення громадянського суспільства та широкого кола населення. Крім того, IP публікує рекламні плакати щодо сприяння толерантності та соціальної інтеграції [73, с. 30].

Отже, Україна проходить через складний період, переживаючи безліч внутрішніх потрясінь. Анексія Криму, збройний конфлікт на Донбасі, економічні труднощі, відсутність глибоких демократичних традицій – все це створює поживний ґрунт для росту екстремізму і нетерпимості. Завдання, з якими стикається Україна, не є унікальними – багато країн борються з

подібними проблемами і прагнуть до створення інклюзивного середовища у відповідності до основних універсальних цінностей, таких як толерантність і повага до інших думок.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У 1 розділі нашої роботи детально було розглянуто по-перше термінологічні особливості поняття «концепт» та його компоненти. Вивченню концепту в лінгвістиці приділяється першорядне значення, та існує цілий ряд точок зору, що призводить до виникнення різних підходів до вивчення цієї проблеми. Зміст концепту по-різному визначають різні наукові школи та окремі вчені. Це пов'язано із тим, що концепт є двоплановим явищем – психічним та мовним, – і це викликає багатозначність його тлумачення.

У сучасному мовознавстві можна виділити три основні підходи до вивчення поняття «концепт»: 1) лінгвістичний (С. О. Аскольдов, Д. С. Лихачов, В. В. Колесов, В. М. Телія): оскільки концепт існує для кожного

словникового значення, то його слід розглядати як алгебраїчний вираз значення. Загалом, прихильники цього напряму розуміють концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом; 2) когнітивний (З. Д. Попова, Й. А. Стернін, О. С. Кубрякова): концепт – явище ментального характеру. Представники когнітивного підходу зараховують концепт до розумових явищ та тлумачать його як оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону; 3) культурологічний (Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін): вся культура розуміється як сукупність концептів та відносин між ними. Концепт – головний осередок культури в ментальному світі людини. Науковці, які дотримуються цього підходу, переконані, що при вивченні концепту, увагу слід приділяти культурній інформації, яку він передає. Концепт тут визначається як базова одиниця культури і є її концентратом.

Концепт має «шарувату» будову, його шари є результатом, «осадам» культурного життя різних епох. Він складається з історично різних верств, відмінних і за походженням, і за семантикою. Особлива структура концепту включає в себе: основну (актуальну) ознаку, додаткову (пасивну, історичну) ознаку, внутрішню форму (зазвичай не усвідомлену).

Таким чином, дефініцій поняття «концепт» в науковій літературі вже досить багато. При всій різноманітності варіантів тлумачення «концепт» визнається одиницею ментального простору. Він структурує знання про світ і відображає національну специфіку членування світу.

По-друге в розділі розглянуто характеристику концепту «толерантність» в українській та німецькій лінгвокультурі. Концепт «толерантність» представлений і в німецькій, і в українській лінгвокультурах, але особливості його інтегрування в концептуальні картини світу націй має свою специфіку.

Проблеми толерантності стають предметом активного вивчення в філософії, соціології, політології, конфліктології та інших галузях наукового знання. В даний час досить активно вивчається зміст концепту

«толерантність» в мовній свідомості і комунікативній поведінці мовної особистості. Ми дослідили концепт «толерантність» в німецькій лінгвокультурі. Спершу було проаналізовано змістовну структуру концепту «*Toleranz*» у німецькомовному культурному просторі. Іменем аналізованого концепту в німецькій мові є іменник «*die Toleranz*». Етимологія цього іменника дозволяє стверджувати, що він запозичень з латинської – оскільки у словниках дається посилання на латинське слово «*tolerantia*» («*Duldsamkeit*» – терпимість). Аналіз семантики ключових слів «*Toleranz*», «*tolerant*» і «*tolerieren*», що дозволяє визначити ядро або базовий шар аналізованого концепту, показав, що ядерна частина понятійної складової концепту «*Toleranz*» об'єднує в собі дві основні ознаки – наявність певних відмінностей, релігійних, політичних та ін., та вміння ці відмінності приймати в інших

Для визначення ближнього периферійного шару концепту «*Toleranz*» було розглянуто синонімічні зв'язки вищенаведених ключових слів. Слід відзначити наявність досить багатих синонімічних рядів для лексем-репрезентантів.

Окрім того, було розглянуто соціологічне дослідження у журналі «*Spiegel*». За його результатами західні німці і молодь з вищою освітою більш космополітичні, ніж жителі східної частини країни, а також люди без вищої освіти. Німці відрізняються толерантністю, виступаючи за різноманіття культур в суспільстві. Більшість з них позитивно ставляться до представників самих різних суспільних груп, етнічних і сексуальних меншин.

Таким чином, концепт «*Toleranz*» в німецькомовній свідомості можна визначити наступним чином – це шанобливе, дбайливе і, разом з тим, активне, зацікавлене ставлення до Іншого, визнання його права на те, щоб бути «інакшим», що вимагає, однак, дотримання певних кордонів терпимості, порушення яких може призвести до негативних наслідків, чим, в свою чергу, обумовлені складність і суперечливість аналізованого концепту. Толерантність тісно пов'язана з такими особистісними якостями, як

терпимість, сердечність, миролюбність, людяність, волелюбність, а також з ввічливістю і тактом.

По-третє, в розділі проаналізовано концепт «толерантність» в українському культурному просторі. Отже, за результатами аналізу можемо окреслити коло лексем, що репрезентують концептосферу *толерантності* – прикметник *толерантний*, іменники *толерантність*, *толеранція*. Окрім того, в парадигмі також є прислівник *толерантно* та дієслово *толерувати*. Аналіз лексикографічних джерел допоміг виявити прототипічні та варіативні ознаки поняття *толерантність* і виокремити основні репрезентанти концепту – «терпимість», «вирозумілість», «поблажливість». Детальне опрацювання системних даних надало можливість стверджувати, що поняття *толерантності* в українській лінгвокультурі характеризується широким спектром інтерпретації, а концептуальна структура цього поняття підпадає під значний вплив екстралінгвістичних чинників. Зокрема, толерантність спочатку сприймалася лише як віротерпимість, проте з часом набула нових смислів і стала розумітися мовцями як виважене, спокійне, подекуди поблажливе відношення до неналежного, а вже у XXI столітті як неупереджене ставлення до іншого. Для визначення ближнього периферійного шару концепту «толерантність» було розглянуто синонімічні зв'язки ключових слів.

Для того щоб краще зрозуміти та розглянути проблему толерантності в Україні, ми дослідили низку соціологічних досліджень пов'язаних з цією темою.

Впродовж своєї історії українське суспільство проявляло достатній рівень толерантності. Багато етносів та релігій мали багаторічний досвід мирного співіснування в Україні. Однак рівень толерантності в Україні зазнав змін з кінця 2013 року. Окрім поточних соціальних та економічних проблем, низка травматичних подій – Євромайдан, окупація Криму Росією, збройний конфлікт у Східній Україні – посилюють поляризацію та

радикалізацію українського суспільства, поєднання багатьох факторів якраз і провокує нетерпимість у суспільстві.

У свідомості українців найвищий рівень толерантності спостерігається відносно людей іншої національності та тих, хто розмовляє іншою мовою, – представників цих груп людей українці здебільшого готові сприймати як близьких друзів. Поряд з цим рівень толерантності до ЛГБТ-спільноти є найнижчим у нашому суспільстві – кожен третій українець (39,3 %) не згоден приймати в жодній якості представників сексуальних меншин». Цікаво також, що лише 9 % українців відзначили, що толерантність для них є важливою як цінність.

Загалом, ліквідація нетерпимості в суспільстві є відповідальністю уряду та кожного громадянина, тоді як міжнародна спільнота допомагає країнам у цій сфері, у зв'язку з цим було розглянуто як це відбувається на міжнародному, урядовому та громадському рівні.

РОЗДІЛ 2

ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

2.1. Особливості вербалізації концепту «толерантність» за рубриками

Поява концепту толерантність відображає зміну культурно значущих орієнтирів в сучасному суспільстві. Будучи філософським поняттям, толерантність є також і лінгвокультурологічною категорією, оскільки отримує різне осмислення в різних мовах, і кожна мова привносить з собою безліч специфічних історичних і культурних конотацій, а культурна інтерпретація мовних знаків змінюється в залежності від установок ментальності.

У німецькій мові толерантність можна розглядати в двох аспектах: вона розуміється, по-перше, як відношення і співвідноситься зі словом терпимість, а по-друге, розуміється як діяльність, поведінка, і співвідноситься зі словом ненасильство. Таким чином, толерантність є ядром лінгвокультурологічного поля, в яке входять всі слова, семантично і асоціативно пов'язані з терпимістю і ненасильством.

Найближче толерантності в німецькій мові, як вже говорилося, поняття терпимість. У німецьких тлумачних словниках терпимість визначається, по-перше, як «здатність миритися з будь-ким, чим-небудь» по-друге, як «терпиме ставлення» [57, с. 37].

В рамках лінгвокультурологічної і комунікативної парадигм толерантність визначається як лінгвокультурний концепт, комунікативна категорія, особливий комунікативний механізм. Разом з тим, не дивлячись на різні підходи до трактування толерантності, у всіх роботах щодо дослідження концепту «толерантність» відзначається головна міжособистісна і комунікативна особливість останньої – спрямованість на зниження мовної агресії. Багатьма дослідниками зовсім справедливо відзначається, що умовою

виникнення проблеми толерантності є ситуація конфлікту, розбіжності, розбіжності цінностей і норм [57, с. 38].

Складність концептуальної природи толерантності передбачає і неоднозначність вербалізації структури концепту.

Сьогодні концепт толерантність активно використовується в засобах масової інформації, в промовах політиків і громадських діячів. Етнокультурна специфіка толерантності в німецькому етносоціумі залишається поки недостатньо вивченою і представляє, в зв'язку з цим, безсумнівний дослідницький інтерес.

Проведений в ході нашого дослідження кількісний аналіз публіцистичних німецькомовних статей «*Spiegel*» і її Інтернет-версії «*spiegel.de*», а також газети «*Die Zeit*» і її Інтернет-версії «*zeit.de*», дозволив виділити такі маркери концепту «толерантність» (див. табл. 2.1.):

Таблиця 2.1.

Порівняльний аналіз статей

Маркер	Кількість згадувань в процентах
Терпимість (Geduld)	28
Свобода (Frei)	21
Мир (Frieden)	17
Розуміння (Verständnis)	10
Повага (Rücksicht)	7
Поблажливість (Nachsicht)	6
Милість (Gnade)	5
Щедрість (Hochherzigkeit)	5

У таблиці наведені найбільш уживані маркери концепту толерантність. Серед них найбільш згадуваними є такі слова як *Geduld* (*Duldsamkeit, duldsam*), *Frei* (*freiheitlich, freizügig*), *Frieden*. Це дає змогу стверджувати, що толерантність у розумінні німців означає терпимість, повагу, свободу, мир,

прийняття і правильне розуміння інших культур, способів самовираження і прояву людської індивідуальності. Під толерантністю тут не мається на увазі поступка, поблажливість чи потурання.

Щодо найуживанішого маркеру «терпимість» – прояв толерантності також не означає терпимості до соціальної несправедливості, відмови від своїх переконань або поступки чужим переконанням, а також нав'язування своїх переконань іншим людям [36, 77].

Таблиця 2.2.

Порівняльний аналіз статей у відповідних рубриках

Рубрика	Кількість статей
Політика (Politik)	359
Економіка (Wirtschaft)	165
Спорт (Sport)	99
Культура (Kultur)	197
Мережевий світ (Netzwelt)	52
Наука (Wissenschaft)	128

2.2. Особливості номінації когнітивних ознак концепту «толерантність»

Аналіз німецькомовних публіцистичних текстів показав, що лексема толерантність зустрічалася в 19 % від загального числа статей. Ми виявили, що найчастіше уживається концепт толерантність у таких рубриках як: *Politik*, *Kultur*, *Wirtschaft*, *Wissenschaft*. Це говорить про те, що найпопулярнішою тема «толерантність» є у політиці та економіці, адже в ідеалі політична толерантність – це важлива особливість ліберально-демократичних політичних систем, що забезпечують реалізацію цивільних прав, до яких відносяться свобода самовираження і свобода об'єднань, що не завжди відповідає дійсності.

При аналізі новинних текстів були виявлені наступні номінації когнітивних ознак, які розкривають зміст концепту «толерантність»:

1. Толерантність як співпраця в політичній, економічній, науковій, культурній, релігійній та інших сферах життя – когнітивна ознака взаємодія (16 слів), (див. табл. 2.3.):

Таблиця 2.3.

Толерантність як співпраця та взаємодія.

Толерантність – когнітивна ознака взаємодія	Кількість в процентах
Співпраця (Zusammenarbeit)	14
Дружба (Freundschaft)	12
Підтримка (Unterstützung)	9
Стосунки (Beziehungen)	8
Допомога (Hilfe)	8
Діалог (Dialog)	7
Інтереси (Interesse)	7
Зустрічі (Treffen)	7
Партнери (Partner)	6
Обмін (Austausch)	6
Візит (Visite)	5
Взаємодія (Wechselwirkung)	3
Захист (Verteidigung)	2
Інтеграція (Integration)	2
Договір (Abkommen)	2
Союз (Bund)	2

Дана група виявилася найбільшою за кількістю слів, які до неї входять. Це говорить про те, що в змісті концепту «Толерантність» в німецькомовних публіцистичних текстах важливе місце займає когнітивна ознака «взаємодія», спрямована на досягнення взаєморозуміння, встановлення ділових або дружніх відносин. Нове семантичне наповнення концепту «Толерантність»

викликано сучасним станом взаємовідносин між державами, людьми різних національностей, віросповідань і політичних переконань, перед якими гостро стоїть проблема формування толерантного мислення, збереження миру, пошуку шляхів взаємодії між людьми.

Прикладом для маркеру «Zusammenarbeit» може бути стаття «*Als Bundesunternehmen unterstützt die GIZ die Bundesregierung dabei, ihre Ziele in der internationalen **Zusammenarbeit** zu erreichen. Wichtigster Auftraggeber ist das Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit*» [S.de, 04.03.2019, Politik], у якій мова йде про те, як федеральне підприємство GIZ підтримує федеральне правління у досягненні його цілей в міжнародному співробітництві.

У прикладі з маркером Freundschaft, мова йде про те, що Франція і Німеччина підписали новий договір «*Frankreich und Deutschland: Stationen einer **Freundschaft**. Frankreich und Deutschland haben in der westdeutschen Stadt Aachen einen neuen **Freundschaftsvertrag** unterzeichnet, am 56. Jahrestag des Elysée-Vertrages, der diese besiegelte*» [S.de, 18.04.2019, Politik].

У цій статті з маркером Unterstützung мова йде про підтримку німців у Польщі: «***Unterstützung** für Deutsche in Polen. Der Beauftragte der Bundesregierung für Aussiedlerfragen und nationale Minderheiten, Prof. Dr. Bernd Fabritius, hat den Vorsitzenden des Verbandes der deutschen sozial-kulturellen Gesellschaften in Polen, Herrn Bernard Gaida, zu einem Gespräch empfangen*» [Z.de, 25.04.2019, Gesellschaft].

2. Наступна номінація когнітивної ознаки концепту – це толерантність як здатність особистості доброзичливо, без внутрішньої агресії сприймати іншого – когнітивна ознака позитивне ставлення до інших: інтерес, любов, гостинність (див. табл. 2.4.):

Таблиця 2.4.

Толерантність як здатність особистості доброзичливо сприймати інших

Толерантність – когнітивна ознака доброзичливості	Кількість в процентах
Інтерес (Interesse)	16
Любов (Liebe)	12
Гостинність (Gastlichkeit)	11
Однодумність (Gleichgesinntheit)	11
Доброта (Herzengüte)	9
Взаєморозуміння (gegenseitiges Verständnis)	9
Розуміння (Verständnis)	8
Благодійність (Wohltätigkeit)	6
Довіра (Vertrauen)	5
Милосердя (Barmherzigkeit)	5
Пробачення (Verzeihung)	3
Співчуття (Mitgefühl)	3
Повага (Respekt)	2

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що німецькомовні публіцистичні тексти несуть позитивну тональність, закликають до прояву доброти, любові до ближнього, милосердя.

Прикладом є стаття, у якій говориться, що у Гейдельберзі був проведений «Міжнародний колоквиум по гостинності»: *«Gastlichkeit als Friedensinstrument. Ein Kolloquium in Heidelberg widmete sich diesem Aspekt der Kulinaristik – Im Orient muss man ein "Nein" erspüren. Jemanden zum Essen einladen und beherbergen. Einen Menschen, der in Not ist, aufnehmen. Und*

*schließlich selbst Gast sein, auf der Erde, in diesem Leben. – das sind die drei Grundformen der **Gastlichkeit**. Vor allem um den ersten Aspekt ging es beim ersten "Internationalen Heidelberger Kolloquium zur **Gastlichkeit**", das am Wochenende stattfand» [S.de, 04.05.2019, Kultur].*

Цікавим прикладом також служить наступна стаття: «*Polizei hält Verkehr wegen eines Hundes auf. Um einen freilaufenden Hund zu retten, hat die Autobahnpolizei Hagen auf der A1 den Verkehr gestoppt. Die Autofahrer zeigten offenbar **Verständnis***» [S.de, 04.04.2018, Gesellschaft], в якій розповідається, як у Вестфалії поліція зупинила рух транспорту через собаку та усі водії проявили розуміння до цієї ситуації.

Ця стаття з маркером *Mitgefühl* розповідає про те що Німеччина виражає співчуття до Парижу та пропонує Франції всю необхідну допомогу в зв'язку з пожежею в соборі Паризької Богоматері: «***Mitgefühl aus Deutschland. Aus der ganzen Welt kommt großes **Mitgefühl** für die Bürger von Paris. Und auch in Deutschland ist die Anteilnahme groß. Der Bundespräsident ruft dazu auf, mit Spenden den Wiederaufbau zu unterstützen***» [S.de, 17.04.2019, Politik].

Усі вищенаведені приклади доводять, німців не дарма називають доброзичливими і гостинними, а на міжнародному рівні – голосом розуму. Вони також заслуговують довіри не в останню чергу в інших частинах світу зокрема з-за прийняття сотень тисяч біженців. Взагалі такі якості як гостинність, милосердя та розуміння є одними з основних позитивних якостей німців.

3. Ще однією номінацією є толерантність як необхідна умова мирного співіснування народів у багатокультурному суспільстві, умова збереження і розвитку культурної самобутності та мов національних меншин в європейських державах – когнітивна ознака мультикультурність: мультикультурний, багатонаціональний, багатоконфесійний. (див. табл. 2.5.):

Таблиця 2.5.

Толерантність як умова мирного співіснування народів

Толерантність – когнітивна ознака мирне співіснування	Кількість в процентах
мультикультурний (multikulturell)	42
багатонаціональний (multinational)	31
багатокультурність (Multikulturalismus)	16
багатоконфесійний (multikonfessionell)	11

Слова цієї групи відображають уявлення журналістів німецькомовної преси про світ, в якому живуть люди різних національностей, віросповідань, яким необхідно взаємодіяти на принципах поваги і розуміння один одного, щоб зберегти цей світ.

У наведеній статті автор розповідає, що фламандці виступають «за» мультикультурне суспільство: *«Multikulturelle Gesellschaft wird von den Flamen "nicht abgelehnt" Unsere Gesundheit, die soziale Sicherheit, unsere persönlichen Finanzen, das Klima und die unkontrollierte Migration, das sind die Themen, die die flämische Bevölkerung am meisten beunruhigen. Politisch machen den Flamen die Zukunft der Sozialversicherung und die Finanzierbarkeit» der Renten die größten Sorgen. Die meisten Flamen akzeptieren aber bedingt die multikulturelle Gesellschaft»* [S.de, 04.04.2018, Gesellschaft].

Наступна стаття розповідає нам про важливість обговорення теми мультикультуралізму та про необхідність політики мультикультуралізму у сучасному суспільстві: *«Wir müssen über Multikulturalismus sprechen. Der Begriff hat verschiedene Bedeutungen angenommen. Multikulturalismus steht für die Vielfalt, die wir jeden Tag in unseren Gesellschaften erleben. Er steht aber*

auch für den politischen Prozess, mit dem Staaten versuchen, diese Vielfalt zu managen. Und oft untergräbt der politische Prozess das, was gut ist an der erlebten Vielfalt» [Z.de, 03.05.2019, Kultur].

У цій статті мова йде також про мультикультуралізм, автор наголошує на перевагах мультикультуралізму: *«Die positive Kraft des **Multikulturalismus**. Eine multiethnische und **multikulturelle** Gesellschaft kann viele Vorteile mit sich bringen. Eine globaler angelegte, längerfristige Untersuchung des Phänomens kann dazu beitragen, Vorurteile und Ethnozentrismus zu überwinden, indem man die Vorteile des **Multikulturalismus** verdeutlicht»* [Z.de, 10.04.2019, Kultur].

Наведені приклади демонструють політику налаштовану на мультикультурне суспільство, але ж взагалі це питання є дещо проблемним у німців. Тривога в німецькому суспільстві, викликана проблемами, пов'язаними зі збільшенням чисельності іноземців завжди знаходила відображення в політичному житті країни. Ще на початку 80-х рр. минулого століття, коли в країні стався цілий ряд агресивних актів, спрямованих проти мігрантів, влада намагалася впровадити в свідомість німців неминучість і необхідність наявності значної кількості іноземців [23, с. 45].

Виходячи з того, що «Німеччина є країною переселенців» вже в кінці 80-х років широкий характер придбали дослідження в області «бікультурної» і «мультикультурної» педагогіки. З тих пір поняття прижилося і активно використовується самими різними політичними силами від правих радикалів до радикальних лівих в своїх інтересах. Втім, беручи сам термін, праві і ліві розуміють його по-своєму [23, с. 46].

Таким чином, «мультикультурне суспільство» – спірне і багатогранне поняття, яке різні політичні сили Німеччини інтерпретують з точки зору – що найбільшою мірою відповідає їхнім поглядам. У найбільш загальноприйнятій формі це суспільство, в якому представники різноманітних національностей, племен, меншин, способів життя, релігій і культур повинні жити в межах єдиної держави (громади, міста, району) не асимілюючись, не заважаючи і не експлуатуючи, а навпаки – взаємно культурно збагачуючи один одного [4].

4. Толерантність як основа правового суспільства, як гарант дотримання прав і свобод громадян того чи іншого суспільства – когнітивна ознака право.

Стаття розповідає про те, що Зеєхофер підкреслює рівні права і обов'язки мусульманських громадян «*Seehofer betont gleiche Rechte und Pflichten muslimischer Bürger. Zum Auftakt der Islamkonferenz in Berlin hat Innenminister Seehofer die Rechte und Pflichten von muslimischen Bürgern betont. Die zentrale Frage sei die nach einem in Deutschland verwurzelten Islam*» [S.de, 11.05.2019].

Німці на рідкість законослухняні та добре знають свої права та обов'язки. Вони вшанують і самі закони, і уряд, який ці закони створює. Закони в Німеччині регламентують буквально все та навіть не варто намагатися порушити ці численні закони і правила. Іноді шуткують, що навіть не доведеться чекати правоохоронців, щоб отримати догану за свій проступок – в Німеччині закони охороняють самі німці. Якщо ви вчасно не заглушите двигун в громадському місці, неправильно розсортируєте сміття або почнете робити ремонт в позаурочний час, вам зроблять зауваження – по-німецьки ввічливо, але строго [79, 81].

5. Толерантність як якість, що проявляється до інших, до людей, які з тих чи інших причин приїхали в іншу країну, – когнітивна ознака громадяни інших держав: біженці, іноземці, гості, мігранти, сусіди, іммігранти. (див. табл. 2.6.):

Таблиця 2.6.

Толерантність як якість, що проявляється до інших

Толерантність – когнітивна ознака як якість людини	Кількість в процентах
біженці (Flüchtlinge)	34
іноземці (Ausländer)	22
гості (Gäste)	16

мігранти (Migranten)	11
сусіди (Nachbarn)	9
іммігранти (Einwanderer)	8

Продовж. табл. 2.6.

Ці слова були включені в зміст концепту «Толерантність», так як саме відносини з людьми, які приїхали до іншої держави або живуть поруч з нею, найчастіше є приводом для толерантної або інтолерантної поведінки громадян цієї держави по відношенню до «чужинців».

Негативне ставлення до «іншого» в сучасному світі викликано масовими міграціями, економічними кризами, що почастишали терористичними актами, що погіршуються, політичними відносинами між країнами. У зв'язку з цим публіцистичні тексти нерідко містять мовну агресію. Однак, аналіз обраних німецькомовних публіцистичних текстів показав, що мовна агресія для них не характерна, тобто політика толерантності є першорядним завданням для Німеччини [57, с.32-33].

Наведена стаття говорить про те, що біженці ремонтують берлінську початкову школу з подяки, тисячі біженців покинули кризові райони, щоб вести нову, більш безпечне життя та Берліні багато з них знайшли новий будинок: *«Flüchtlinge renovieren aus Dankbarkeit eine Berliner Grundschule. Tausende Flüchtlinge flohen aus Krisengebieten, um ein neues, sichereres Leben zu führen. In Berlin fanden viele von ihnen eine neue Heimat»* [S.de, 04.05.2019].

У цьому прикладі автор розповідає про курси німецької мови для мігрантів та збільшення частки успішних випускників. Все більше і більше мігрантів успішно складають тест з німецької мови в кінці свого інтеграційного курсу: *«Deutsch-Kurse für Migranten: Anteil erfolgreicher Absolventen erhöht. Immer mehr Migranten schaffen den Deutsch-Test am Ende ihres Integrationskurses»* [S.de, 04.04.2019, Kultur].

Отже німці налаштовані дуже дружелюбно. Мігрантів щиро шкодують, проводяться великі кампанії під гаслами: «Притулок біженцям!» Створюються громадські організації, спеціальні сайти. Нещодавно на

багатьох новинних сайтах з'явилися особливі розділи, де були перераховані різноманітні способи допомоги для кожного, хто бажає внести свій вклад – від грошових пожертвувань до виділення місця для проживання [57, 73].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Методом суцільної вибірки нами було виділено 500 статей, в яких функціонує саме слово толерантність і його репрезентанти. Також в основу відбору мовного матеріалу були покладені семантичні ознаки, що характеризують толерантність як якість: «1) висока, душевна якість; здатність особистості без внутрішньої агресії сприймати іншого, який має протилежні установки; 2) терпиме, лояльне ставлення до іншого, свідомо визнане право його існування; 3) поведінка людини в ситуації конфлікту, підпорядкована прагненню досягти взаєморозуміння, не вдаючись до насильства, а використовуючи гуманні можливості.

Ми дослідили концепт «Толерантність» в німецькомовних публіцистичних текстах і з'ясували його лексичне наповнення. Аналіз цих статей показав, що лексема толерантність зустрічалася в 19 % від загального числа статей. Найчастіше зустрічалися такі лексеми, що позначають форми толерантних відносин, толерантні якості: співпраця, дружба, підтримка, зустрічі, відносини, допомога, діалог, партнери, зв'язки, інтерес, обмін та ін. В список лексем, виділених в ході аналізу, увійшли не тільки найбільш частотні лексеми, а й ряд менш частотних лексем, які експлікують різні прояви толерантності.

Проведений в ході нашого дослідження кількісний аналіз публіцистичних німецькомовних статей «*Spiegel*» і її Інтернет-версії «*spiegel.de*», а також газети «*Die Zeit*» і її Інтернет-версії «*zeit.de*», дозволив виділити маркери концепту «толерантність». Серед них найбільш згадуваними є такі слова як *Geduld (Duldsamkeit, duldsam)*, *Frei (freiheitlich, freizügig)*, *Frieden*.

Ми виявили, що найчастіше уживається концепт толерантність у таких рубриках як: *Politik, Kultur, Wirtschaft, Wissenschaft*.

При аналізі німецькомовних були виявлені наступні номінації когнітивних ознак, які розкривають зміст концепту «Толерантність»:

1) Толерантність як співпраця в політичній, економічній, науковій, культурній, релігійній та інших сферах життя – когнітивна ознака взаємодія;

Дана група виявилася найбільшою за кількістю слів, які до неї входять. Це говорить про те, що в змісті концепту «Толерантність» в німецькомовних публіцистичних текстах важливе місце займає когнітивна ознака «взаємодія», спрямована на досягнення взаєморозуміння, встановлення ділових або дружніх відносин. Нове семантичне наповнення концепту «Толерантність» викликано сучасним станом взаємовідносин між державами, людьми різних національностей, віросповідань і політичних переконань, перед якими гостро стоїть проблема формування толерантного мислення, збереження миру, пошуку шляхів взаємодії між людьми.

2) Толерантність як здатність особистості доброзичливо, без внутрішньої агресії сприймати іншого – когнітивна ознака позитивне ставлення до інших;

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що німецькомовні публіцистичні тексти несуть позитивну тональність, закликають до прояву доброти, любові до ближнього, милосердя. Тобто, німців не дарма називають доброзичливими і гостинними, а на міжнародному рівні – голосом розуму. Вони також заслуговують довіри не в останню чергу в інших частинах світу зокрема з-за прийняття сотень тисяч біженців. Взагалі такі якості як гостинність, милосердя та розуміння є одними з основних позитивних якостей німців.

3) Толерантність як необхідна умова мирного співіснування народів у багатокультурному суспільстві, умова збереження і розвитку культурної самобутності та мов національних меншин в європейських державах – когнітивна ознака мультикультурність;

Слова цієї групи відображають уявлення журналістів німецькомовної преси про світ, в якому живуть люди різних національностей, віросповідань, яким необхідно взаємодіяти на принципах поваги і розуміння один одного, щоб зберегти цей світ.

4) Толерантність як основа правового суспільства, як гарант дотримання прав і свобод громадян того чи іншого суспільства – когнітивна ознака право;

Німці на рідкість законослухняні та добре знають свої права та обов'язки. Вони вшанують і самі закони, і уряд, який ці закони створює. Закони в Німеччині регламентують буквально все та навіть не варто намагатися порушити ці численні закони і правила.

5) Толерантність як якість, що проявляється до інших, до людей, які з тих чи інших причин приїхали в іншу країну, – когнітивна ознака громадяни інших держав.

Негативне ставлення до «іншого» в сучасному світі викликано масовими міграціями, економічними кризами, що почастишали терористичними актами, що погіршуються, політичними відносинами між країнами. У зв'язку з цим публіцистичні тексти нерідко містять мовну агресію. Однак, аналіз обраних німецькомовних публіцистичних текстів показав, що мовна агресія для них не характерна, тобто політика толерантності є першорядним завданням для Німеччини.

Аналіз досліджуваного матеріалу та вищенаведені номінації когнітивних ознак дозволяють стверджувати, що у німецькомовних публіцистичних текстах першорядне значення мають такі питання та сфери прояву толерантності як толерантність до «інших», іммігрантів, іноземців, біженців. Журналісти активно підтримують та схвалюють таке толерантне відношення, на що вказує велика кількість статей та виокремлених з них номінацій когнітивних ознак. Політика мультикультуралізму – шлях, який обрала для себе Німеччина, є одним з варіантів регулювання культурного різноманіття на території однієї країни.

РОЗДІЛ 3

ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

3.1. Особливості вербалізації концепту «толерантність» за рубриками

Феномен толерантності привертає увагу багатьох дослідників. Таке зацікавлення можна пояснити тим, що в сучасному світі спостерігаються активні глобалізаційні, інтеграційні, мультикультурні процеси, і саме категорія толерантності постає важливою складовою як міжкультурної взаємодії, так і комунікації в межах однієї лінгвокультури на всіх рівнях від публічного до міжособистісного [6, с. 104].

Проведений в ході нашого дослідження кількісний аналіз публіцистичних українськомовних статей з газет «Голос України» і її Інтернет-версії «golos.com.ua», «УНІАН» і її Інтернет-версії «unian.net», «Тиждень» з версією «tyzhden.ua», а також газети «Obozrevatel» та «Кореспондент» з їх онлайн-виданнями «obozrevatel.com», та «korrespondent.net» загальним обсягом 500 статей дозволив виділити такі маркери концепту «толерантність» (див. табл. 3.1):

Таблиця 3.1.

Порівняльний аналіз статей

Маркер	Кількість згадувань в процентах
Терпимість	26
Стриманість	22
Милосердя	14
Лояльність	11
Урівноваженість	8

Розуміння	6
Співчуття	5
Безконфліктність	5
Уважність	3

Продовження табл. 3.1.

У таблиці наведені найбільш уживані маркери концепту толерантність, які будуть подальше розглядатися у роботі. Серед них найбільш згадуваними є такі слова як терпимість, стриманість, милосердя, лояльність, урівноваженість. Загалом толерантність визначається як терпимість, поблажливість, уміння без ворожнечі ставитися до чужої думки, до чужого способу життя, до іншої національної культури, до інших релігійних поглядів, мови, почуттів, думок, вірувань, як певна світоглядна і морально-психологічна установка особистості на те, в якій мірі їй приймати чи не приймати різні, перш за все, чужі ідеї, звичаї, культуру, норми поведінки, чути і поважати думку інших, невороже зустрічати думку, відмінну від своєї.

Толерантність в українському медіа-дискурсі – це принцип терпимості одного соціального суб'єкта до політичних, етнічних, конфесійних та інших особливостей іншого соціального суб'єкта, тобто визнання світоглядного, релігійного, соціально-політичного, культурного, національного та етичного плюралізму. Цей підхід передбачає діяльність, взаємодію соціальних партнерів на основі рівності, відкритості соціальному досвіду іншого, збереження індивідуальних інтересів на основі діалогу і ненасильства, переважно методами роз'яснення і переконання; під суб'єктами толерантності розуміються «різні суспільні інститути, суспільства, на які поширюється принцип толерантності, з якими можливий пошук компромісу» [29, с. 112].

У той же час толерантність – це готовність до діалогу, взаєморозуміння та поваги, визнання права на прояв національних характеристик в поведінці і висловлюваннях [29, с. 113].

Загалом нами були виділені наступні рубрики видань, в яких найчастіше зустрічалися маркери досліджуваного концепту (див. табл. 3.2.):

Таблиця 3.2.

Порівняльний аналіз статей у відповідних рубриках

Рубрика	Кількість статей
Політика	312
Суспільство	297
Економіка	172
Культура	112
Світ	59
Освіта	48

Аналіз українськомовних публіцистичних текстів показав, що лексема толерантність зустрічалася в 7% від загального числа статей. Згідно з таблицею, ми виявили що найчастіше уживається концепт толерантність у таких рубриках як політика, суспільство, економіка, культура, що говорить про те, що найгостріше це питання стосується політичного, економічного життя України та суспільства і культури взагалі – життя України зараз настільки політизоване, що без дотримання елементарної культури толерантної поведінки недалеко і до переходу до конфліктних ситуацій. Подібні факти, на жаль, мають місце на побутовому рівні. При цьому дотримуватися основних принципів толерантності повинні як окремі співгромадяни, спільноти людей, так і держави.

Що стосується питання політичної толерантності, а це дуже важлива складова частина політичної культури, то воно висвітлюється в пресі, перш за все, як реакція громадян на рішення національних, соціально-економічних і політичних проблем.

Не менш важливим є аспект толерантності у культурі взагалі – культура толерантності передбачає активний розвиток і функціонування в житті мультикультурного суспільства принципів міжетнічної та міжконфесійної толерантності. В умовах сучасного глобалізованого світу

продукування культури толерантності багато в чому обумовлено модернізаційними процесами [26, с. 58].

3.2. Особливості номінації когнітивних ознак концепту «толерантність»

При аналізі публіцистичних українськомовних текстів були виявлені наступні шість груп номінацій когнітивних ознак, які розкривають зміст концепту «толерантність»:

1. Толерантність як емоційне ставлення і як винесена оцінка до чого-небудь.
2. Толерантність як несумірне ставлення до чийх-небудь помилок, нестрогість, що знаходиться на межі з байдужістю.
3. Толерантність як необхідна умова мирного співіснування народів, повага, прийняття і правильне розуміння інших культур.
4. Толерантність як розуміння і дотримання моральних норм і певних законів.
5. Толерантність як якість, що проявляється до інших, до людей, які з тих чи інших причин приїхали в іншу країну.
6. Толерантність як доброзичливе усвідомлення і розуміння індивідом відмінності культурних рис, світогляду, способу життя, звичаїв «Іншого»

Відносно велика кількість груп за ознаками зазначає те, що в даний час проблема формування толерантності стоїть особливо гостро. Це пояснюється цілою низкою причин: різке розшарування світової цивілізації з економічних, соціальних та інших ознаках і пов'язане з цим зростання нетерпимості; розвиток релігійного екстремізму; загострення міжнаціональних відносин, викликане локальними війнами; проблемами біженців [69, с. 261].

Усі шість вище зазначених груп також свідчать про те, що толерантність як концепт в українськомовних публіцистичних текстах згадується в досить широкому понятті і стосується майже всіх сфер

людського життя. Виходячи з цього, можна розглядати толерантність як складне, багатозначне поняття, яке має різні характеристики і може бути розглянуто з різних точок зору, як наслідок – в різних групах, які запропоновані вище. Існує безліч визначень толерантності, в силу того, що в суспільстві завжди виникали політичні, релігійні, національні, соціальні та інші конфлікти.

Якщо ж навпаки розглядати толерантність однобічно як явище – це ускладнює розуміння толерантності як особливого соціального феномена, який стосується майже всіх сфер нашого життя.

Розглядаючи проблему толерантності в групах за ознаками, слід відразу ж зробити два важливих зауваження. По-перше, під «чужим», «іншим» не маються на увазі ідеї, поведінка, вчинки, обряди, які неминуче ведуть до деградації, до руйнування соціального, духовного. Безумовною проблемою в даному випадку є те, що на практиці не завжди відразу ж і однозначно виявляється їх катастрофічна, негативна цінність. Звідси і труднощі в оцінках цих ідей, і відповідно особистісні суспільні складності у формуванні певного ставлення до них. З іншого боку, не слід забувати, що саме толерантне ставлення, позбавлене бажання відразу ж заборонити, затаврувати і дозволяє виявити справжню сутність «іншого». З цього випливає й інше зауваження: толерантність не припускає обов'язкової відмови від критики, від дискусії, і тим більше від власних переконань [69, с. 261-262].

У сучасному світі, що характеризується великою кількістю конфліктів, стає все більш актуальною проблема терпимого, співчуваючого ставлення один до одного, вміння будувати спілкування на толерантній основі [31, с. 53].

Толерантність необхідна у відносинах, як між людьми, так і на рівні сім'ї і громади. Кризова ситуація в країні останнім часом загострилася зубожінням старих і хворих людей, поділом суспільства на багате і бідне. Всі проблеми суспільства найбільш яскраво висвітлюються в ЗМІ.

Отже, перейдемо до розгляду першої групи номінацій когнітивних ознак.

1. Толерантність як емоційне ставлення і як винесена оцінка до чого-небудь – когнітивна ознака терпимість, задовільність, прийнятність (див. табл. 3.3):

Таблиця 3.3.

Толерантність як емоційне ставлення.

Толерантність – когнітивна ознака терпимість	Кількість в процентах
Терпимість	15
Задовільність	12
Прийнятність	9
Стриманість	9
Лояльність	8
Уважність	8
Співчуття	8
Відкритість	7
Доброзичливість	6
Стерпність	5
Вірність	5
Делікатність	3
Вихованість	3
Чуйність	2

Група «Толерантність як емоційне ставлення» виявилася найбільшою за кількістю слів, які до неї входять. Це дає нам змогу стверджувати, що в змісті концепту «толерантність» в українських публіцистичних текстах велику роль відіграє когнітивна ознака «терпимість» як загальне толерантне та емоційне ставлення до подій та явищ. У досить великій кількості статей

(29 % від загального числа) мова йде про формування позитивного уявлення, спілкування шляхом обміну толерантними думками з виявленням подібностей і відмінностей та про ознайомлення з інформацією, сфокусованої на її позитивному змісті, з урахуванням подібностей і відмінностей, тим самим виключаючи умови для формування забобонів і стереотипів про людину/групу. Адже толерантність, будучи поблажливим, терпимим ставленням до чого-небудь (чого не схвалюєш), у деяких випадках може стати єдиним можливим шляхом погашення, урегулювання конфліктних ситуацій або ж їхнього попередження [30, с. 117].

Отже, у поданій групі толерантність розглядається як дбайливе ставлення до оточуючих, розуміння, що люди можуть бути будь-якими, прийняття людей такими, якими вони є, уважне ставлення до людей, вміння не зачепити грубістю іншого. Толерантність – це, перш за все, повага думки іншої людини, це розуміння причин того чи іншого вчинку.

Прикладом для маркеру «Терпимість» може бути стаття *«Нам совсем не безразлично. Президент Украины Владимир Зеленский призвал Беларусь придерживаться демократических стандартов и отказаться от уличного насилия. Об этом говорится в сообщении на странице Зеленского в Facebook. "Наши соседи белорусы переживают сейчас непростые времена. Они пытаются определить вектор своего дальнейшего развития. И это очень непросто ...", – отметил Зеленский. По его словам, не все в Беларуси согласны с объявленными предварительными результатами выборов. "Безусловно, мы призываем наших соседей к максимальной толерантности, терпимости и отказу от уличного насилия. Призываем к максимально открытому, пусть и сложному, диалогу. Потому что только широкий диалог позволит обеспечить гражданам Республики Беларусь выход из трудной кризисной ситуации и честно обсудить дальнейшие шаги и форматы общественного взаимодействия", – отметил президент»* [unian.net, 10.08.2020, Політика], у якій мова йде про те, як президент України закликав владу Білорусі забезпечити народу права і свободи.

У наступному прикладі з маркером «Чуйність» стаття має назву «Легендарного Героя АТО вразили **чуйні** полтавські поліцейські. Легендарного Героя АТО Євгенія Терехова (позивний Титановий Джексон. – Ред.), радника міністра внутрішніх справ України вразив вчинок поліцейських із Полтави, які посеред ночі проявили **чуйність** та допомогли йому полагодити машину, в якій зникло світло. За його словами, на годиннику вже було 22:45 і він з пасажирами навіть не сподівався вирішити проблему до ранку. Однак екіпаж о 23:00 супроводжував автомобіль до найближчого населеного пункту, де його полагодили за п'ять хвилин» [obozrevatel.com, 11.08.2019, Світ].

2. Наступна номінація когнітивної ознаки концепту – це толерантність як несумірне ставлення до чийх-небудь помилок, нестрогість, що знаходиться на межі з байдужістю – когнітивна ознака поблажливості, потурання, м'якості, невимогливості; (див. табл. 3.4.):

Таблиця 3.4.

Толерантність як несумірне ставлення

Толерантність – когнітивна ознака поблажливості	Кількість в процентах
Невимогливості	21
М'якість	18
Поблажливості	16
Потурання	12
Невибагливості	11
Смиріння	9
Терпимості	8
Повага	5

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що з іншого боку толерантність також проявляється в терпимості до чужих думок, вірувань, поведінки. У цьому випадку толерантність розглядається як моральна якість

особистості або стан суспільних звичаїв, що характеризується стриманістю моральних оцінок, неагресивним способом сприйняття морального і соціального зла, прагненням враховувати інтереси інших людей і народів та відрізняється прагненням зрозуміти спонукальні мотиви поведінки інших людей, в тому числі і тих, які здійснюють моральні проступки і злочини. Однак слід підкреслити, що це не є тотожним байдужості до зла і злочинів, а, навпаки, в деяких випадках висловлюється готовність до діяльної допомоги тим, хто оступився. В цьому плані толерантність є свідченням шляхетності людини, її високої моральної культури, гуманності і цивілізованості суспільства.

Прикладом є стаття, у якій говориться, що «Команда Зеленського проявила **терпимість та поблажливість** до вчинку дружини Нетаньяху»: *«Неуважения к украинцам со стороны жены израильского премьер-министра Биньямина Нетаньяху выражено не было, сообщила пресс-секретарь президента Украины Юлия Мендель в Facebook. Комментируя поступок жены Нетаньяху, которая, вступив на украинскую землю, выбросила кусок каравая, Мендель заявила: «Жена Нетаньяху не хотела проявить неуважение к Украине». По её словам, случившееся не может снизить ценность визита израильского премьер-министра на Украину. Как ранее сообщало ИА REGNUM, жена Нетаньяху, сойдя с трапа самолёта в Борисполе 19 августа, не стала есть каравай, а бросила кусок на землю. Её муж позже пояснил, что она с уважением относится к Украине, о чём якобы свидетельствуют цвета её одежды, в которой она прилетела в страну»* [obozrevatel.com, 19.08.2019].

3. Ще однією номінацією є толерантність як необхідна умова мирного співіснування народів, повага, прийняття і правильне розуміння інших культур – когнітивна ознака мультикультурність, багатонаціональний, багатоконфесійний. (див. табл. 3.5.):

Таблица 3.5.

Толерантність як умова мирного співіснування народів

Толерантність – когнітивна ознака мирне співіснування	Кількість в процентах
мультикультурний	48
мультикультуралізм	32
багатокультурність	12
багатоконфесійність	8

Продовження табл. 3.5.

Згідно зі статтями з нижчезгаданими маркерами, мультикультуралізм – це: взаємовплив – проникнення культур; об'єднання культурних досягнень всіх народів; расово-етнічна багатокультурність; коли культури переплітаються між собою і пов'язані один з одним; різноманіття культур; синтез культур на території однієї країни; понад вихованість і ерудованість в сфері мистецтва і культури [60, с. 248].

У зв'язку з усім цим можна висловити гіпотезу про те, що мультикультурна толерантність може з'явитися якраз одним з найважливіших соціокультурних інтеграторів в цій ситуації, в той час як традиційна нетерпимість до інакомислення служить істотним чинником посилення розколу всередині українського суспільства. Мультикультурна толерантність, в чистому вигляді звісно не може з'явитися достатньою умовою протидії цивільному розколу [4, с. 312].

Однак, толерантність виступає важливою умовою гармонії суспільних відносин і може сприяти виходу з тієї критичної ситуації, яка склалася в Україні. Нетерпимість ж, на відміну від толерантності, неминуче втягне країну в ще більш пекучі протиріччя і не розв'язні мирним шляхом конфлікти, так що нинішнє протистояння виявиться вже незворотнім і може поширитися на інші території всередині України. Виходячи з цього подання про суспільний розвиток, принцип мультикультурної толерантності покладений в основу соціальної діяльності в сучасній Україні на всіх рівнях, і перш за все на рівні управління державними і соціальними структурами [5, с. 78].

Міжнаціональна толерантність зокрема згідно з проаналізованими статтями представляється як «системна сукупність психологічних настанов, відчуттів, певного набору знань і суспільно-правових норм (виражених через закон або традиції), а також світоглядно-поведінкових орієнтацій, які припускають терпиме або прийнятне ставлення представників якої-небудь однієї національності (зокрема, на особистому рівні) до інших інонаціональних явищ (мови, культури, звичаїв тощо)» [13, с. 281].

В українському розумінні міжнаціональна толерантність не може бути зведена тільки до єдиного акту і лише терпимого. По-перше, міжнаціональна толерантність є «процесом, що постійно розвивається, який власне включає емоційно-психічні норми, відчуття по відношенню до інших національностей, широкий набір знань, інформаційних уявлень про інші культури, мови і, нарешті, власне поведінкові настанови, світоглядні погляди стосовно інонаціонального» [66].

По-друге, міжнаціональна толерантність як явище є «набагато ширшим, ніж просто терпиме ставлення. Не випадково для позначення цього феномена був обраний термін іноземного, у даному випадку латинського, походження. Тим самим зазначається, що сенс поняття толерантності містить поряд із просто терпимим ставленням принципи загальнолюдської моралі, що проявляються у пошані і обов'язковому дотриманні прав всіх народів світу; в усвідомленні єдності і загального взаємозв'язку різних етнокультур, в широких знаннях про мови, культури і походження різних народів, особливо тих, з якими відбувається безпосередній контакт; у неприйнятті воєн, анексії та інших форм насильства у відносинах між національностями; у вирішенні міжнаціональних проблем на основі балансу інтересів» [56, с. 98].

Журналісти та репортери відзначають, що Україна входить в число тих країн, де мультикультуралізм зберігає свої позиції в якості державної політики. Країна свідомо обрала цю стратегію культурної політики для продовження курсу на збереження культурного та етнічного різноманіття.

У наведеній статті під назвою *«Зеленський хоче зробити низку релігійних свят державними»* автор розповідає, що Президент Володимир Зеленський доручив Кабінету Міністрів опрацювати питання надання державного статусу окремим релігійним святам: *«Серед свят, які мають стати державними – Рамазан-Байрам, Курбан-Байрам, Песах, Рош-Гашана, Ханука, Великдень християн західного обряду та інші. Метою указу є "забезпечення конституційних прав і свобод громадян, реалізації рівних прав і можливостей усіх вірян, ушанування історії, культури, традицій українського суспільства як багатонаціонального та багатоконфесійного"». Уряд має вивчити це питання та напрацювати пропозиції у взаємодії зі Всеукраїнською радою церков, релігійними організаціями та Українським інститутом національної пам'яті»* [pravda.com.ua, 30.06.2020, Культура].

Наступна стаття розповідає нам про те, що Одеса почала активну підготовку до проведення двотижневого **мультикультурного** форуму про Закарпаття, який відбудеться восени 2020 року: *«Зустрічі з письменниками та режисерами, художні виставки, літературні читання, дискусії, кінопокази, вистави і театральні воркшопи, перформанси, покази мод і навіть дитяча програма – все це буде доступно для відвідувачів мультикультурного форуму, обіцяють організатори.*

За словами співзасновниці БФ «Dofa Fund. Мистецькі Надра» Ольги Сагайдак, такий проект організують, щоби культури двох регіонів – Ужгорода та Одеси – познайомилися між собою» [pravda.com.ua, 30.04.2020].

Прикладом також є стаття під назвою: *«Студенти з Румунії завітали на Буковину»*, – *«У рамках міжнародної співпраці між вузами Румунії та України відбулася зустріч першого заступника голови Чернівецької облдержадміністрації В.І. Куліша із студентами Сучавського університету імені Штефана чел Маре (Румунія). Під час зустрічі перший заступник голови Чернівецької облдержадміністрації В. І.*

Куліш звернувся до присутніх: «Хочу підкреслити, що громада Чернівецької області є багатонаціональною. Вивчення мови є важливим фактором у спілкуванні, адже це допомагає краще розуміти один одного. В усі часи буковинцям були притаманні толерантність, багатомовність, полікультурність, багатоконфесійність. Однак, дуже прикро, що після десятиліть незалежності – Україна знову змушена відстоювати свою незалежність, але вже в умовах війни. Гинуть кращі сини і доньки держави: і військові, і мирне населення. Саме тому ми вдячні румунській спільноті за ту підтримку, яку вона надає Україні у цей складний для нашої держави час». Викладач Сучавського університету імені Штефана чел Маре Влад Гафіца зауважив, що такі заходи є досить результативними, а тому практику їх проведення варто продовжувати та розвивати і надалі.» [obozrevatel.com, 11.06.2019, Світ].

4. Толерантність як розуміння і дотримання моральних норм і певних законів – когнітивна ознака допущення, дозвіл, пристойність, допустимість (див. табл. 3.6.):

Таблиця 3.6.

Толерантність як дотримання норм і законів.

Толерантність – когнітивна ознака дозвіл	Кількість в процентах
Право	38
Дозвіл	23
Пристойність	15
Допустимість	12
Захист	7
Згода	5

Наступна група слів охоплює собою затверджені норми, встановлені в міжнародних правових актах в області прав людини. Таке розуміння толерантності витікає з думки, що існують світоглядні настанови й норми

соціального співжиття, які беззастережно та впевнено встановлені для усіх. За такого підходу усі світоглядні позиції заслуговують на повагу, вони рівноправні [33, с. 118].

У статтях, які відносяться до цієї групи толерантність означає дотримання неупередженого законодавства, правопорядку і судово-процесуальних та адміністративних норм. Крім того, така толерантність також вимагає надання кожній людині можливостей для економічного і соціального розвитку без будь-якої дискримінації [24, с. 89].

У наступній статті розповідається про особливості прав та гарантій біженців – консультують фахівці Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги: *«Які **права** та гарантії мають біженці в Україні, – розповіли полтавські юристи. Відповідно до статті 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими **правами** і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом. Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» передбачено, що особа, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має **право** на:*

- тимчасове працевлаштування, навчання, медичну допомогу;
- проживання у родичів, у готелі, піднаймання житлового приміщення або користування житлом, наданим у пункті тимчасового розміщення біженців;
- безоплатну правову допомогу;
- конфіденційне листування з УВКБ ООН та право на відвідання співробітниками УВКБ ООН;

- *інші права, передбачені Конституцією та законами України для іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України.» [obozrevatel.com, 21.06.2020, Світ].*

Цікавим фактом є стаття, яка повідомлює що: *«Україна увійшла до п'ятірки країн за кількістю нових учасників тренінгової програми Ради Європи з **прав** людини HELP. Такі дані були оприлюднені під час щорічної конференції з програми HELP «Освіта у галузі **прав** людини для професійних правників», яка проходить у середу у Страсбурзі, повідомляє власний кореспондент Укрінформу. Серед найбільш актуальних на сьогодні питань у сфері захисту прав людини генсек Ради Європи Пейчинович-Бурич відзначила **захист** персональних даних, боротьба із насильством проти жінок та з торгівлею людьми, забезпечення права дитини, дотримання біоетики та протидія фальсифікації медичних засобів» [obozrevatel.com, 21.06.2020, Світ].*

Приклад нижче наведеної статті запевнює: *«Маємо для себе зрозуміти, що люди похилого віку – не тягар для суспільства. Голова Комітету Верховної Ради з питань соціальної політики та **захисту прав** ветеранів Галина Третьякова вважає, що суспільство має змінити ставлення до людей похилого віку. "Ми маємо для себе зрозуміти, що люди похилого віку – це не тягар для суспільства. Може, це основний висновок, який був зроблений у 2002 році Всесвітньою асамблеєю з питань старіння населення, які прийняли Мадридський міжнародний план дій, який може бути для урядів тим планом, що робити у разі якщо населення починає старіти", – сказала Третьякова.*

*Вона зазначила, що до Верховної Ради внесений **законопроект** щодо додаткових кваліфікацій визначення професії, покликаний зробити українців більш мобільними.» [ukrinform.ua, 25.06.2020, Суспільство].*

5. Толерантність як якість, що проявляється до інших, до людей, які з тих чи інших причин приїхали в іншу країну, – когнітивна ознака громадяни інших держав: біженці, іноземці, гості, мігранти, сусіди, іммігранти. (див. табл. 3.7.):

Таблиця 3.7.

Толерантність як якість, що проявляється до інших

Толерантність – когнітивна ознака як якість людини	Кількість в процентах
біженці	47
іноземці	21
мігранти	14
шукачі притулку	11
сусіди	7

Дана група когнітивних ознак нагадує нам про те, що поряд з великими можливостями XXI століття принесло людству величезну кількість проблем – збільшення інтенсивності міграційних потоків робить більш актуальним пошук вирішення завдань, пов'язаних з інтеграцією мігрантів в суспільство і попередженням виникнення конфліктів між різними етнічними групами. Сьогодні одним з пріоритетних напрямків діяльності міжнародного співтовариства і національних урядів є боротьба з расизмом та дискримінацією в усіх можливих проявах. Особливо потребують толерантне ставлення біженці – люди, які на батьківщині стали жертвами переслідування за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи, а значить особливо гостро сприймають нетерпимість по відношенню до себе [4, с. 316].

Ця група людей особливо потребує толерантного ставлення. Дана група слів стоїть майже наприкінці, тому що ситуація в Україні на сьогодні складна, число шукачів притулку, які приїжджають в Україну, знижується і як наслідок, тема не є актуальною, але незважаючи на це, ця тема зустрічається у українськомовному публіцистичному дискурсі в різних рубриках [37].

Наведена стаття говорить про те, що Володимир Зеленський підписав закон про ратифікацію угоди з Литвою щодо трудової міграції: *«Президент*

Володимир Зеленський підписав закон про ратифікацію угоди між урядами України і Литви про працевлаштування та співробітництво трудових мігрантів. Відповідно до висновку профільного парламентського комітету, метою угоди є зміцнення співробітництва та надання взаємної допомоги у забезпеченні захисту прав та інтересів працівників обох держав – як України, так і Литви» [ukrinform.ua, 25.08.2020, Політика].

У цьому прикладі стаття інформує, що стартує проект «Інноваційні шляхи інтеграції біженців та шукачів притулку в Україні»: «БФ «Право на захист» розпочинає новий проект, спрямований на інтеграцію біженців та шукачів захисту в українське суспільство. На сьогодні одна зі складових проблем інтеграції для цієї категорії населення – це труднощі із працевлаштуванням. Саме тому в березні 2020 року стартував наш проект. Зі свого боку, БФ «Право на захист», пропонує та забезпечує: підтримка в підготовці пакету документів, необхідних для офіційного працевлаштування; пошук потенційних працівників для роботодавців згідно з вимогами до кандидатів; координація комунікації між потенційним роботодавцем та особами, які шукають роботу» [ukrinform.ua, 23.03.2020, Суспільство].

6. Толерантність як доброзичливе усвідомлення і розуміння індивідом відмінності культурних рис, світогляду, способу життя, звичаїв «Іншого» – когнітивна ознака позитивне ставлення до інших (див. табл. 3.8.):

Таблиця 3.8.

Толерантність як якість, що проявляється до інших

Толерантність – когнітивна ознака позитивне ставлення до інших	Кількість в процентах
Довіра	28
Співчуття	23
Ввічливість	15

Взаєморозуміння	12
Згода	10
Підтримка	7
Примирення	3
Гостинність	2

Досить великою є наведена група слів, згідно з якою толерантність трактується як моральна якість індивіда, що характеризує терпиме ставлення до відмінних від наявних у нього поглядів, думок, звичок інших людей, незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності. Це вміння краще розуміти себе й інших, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу й довіру. Водночас толерантність не ототожнюється з уседозволеністю, безпринципністю щодо протиправних дій, порушення норм і правил поведінки, умов співжиття [46, с. 181].

Прикладом для маркеру **взаєморозуміння** є стаття під назвою «*В Україні цінують традиційно високий рівень **взаєморозуміння** між Україною та Республікою Хорватія*»: «Під час зустрічі з Надзвичайним і Повноважним Послом Республіки Хорватія в Україні пані Аніцею Джамич Заступниця Голови Верховної Ради України Олена Кондратюк підкреслила, що в Україні високо цінують послідовну **підтримку** України з боку Республіки Хорватія у справі боротьби за свій суверенітет і територіальну цілісність та просування шляхом європейської і євроатлантичної інтеграції. Віцеспікерка привітала А.Джамич з успішним проведенням 5 липня парламентських виборів у Хорватії» [ukrinform.ua, 23.07.2020, Суспільство].

Наступним прикладом є стаття, яка розповідає про те, що за добу 25 українських ІТ-компаній відгукнулися на ініціативу S-PRO і Європейської асоціації програмної інженерії (EASE) і підготували більше 500 готових робочих місць в своїх офісах для команд з Білорусі: «*Багатьом компаніям з Білорусі доводиться гальмувати діяльність через сильні перебої в роботі інтернету та інших сервісів, особливо це критично для бізнесу з його*

фізичною інфраструктурою та підвищеними вимогами до безпеки. 25 українських ІТ-компаній за підтримки EASE всього за добу зібрали понад 500 робочих місць для колег з Білорусі, а зараз вже є 700 робочих місць і 35 компаній приєдналися до ініціативи, список весь час доповнюється. "5 років тому Україна теж потребувала **підтримки**, і ми знаємо, як важливо зберегти ІТ бізнес в умовах складної політичної ситуації. Ми хочемо нагадати, що в ІТ немає меж. Всі ми айтишники люди світу і маємо право відстоювати свої погляди. Ми хочемо **підтримати** колег з Білорусі, щоб вони могли підтримати тих, хто залишився", – зазначила Олена Ізрайлевич (S-PRO). Українські ІТ-компанії готові не тільки надати свої офіси для команд з Білорусі, але і забезпечити підтримку у всіх побутових питаннях і показати українську **гостинність!**»

У наступній статті йдеться про те як у Луцьку відкрилась особлива кав'ярня, де офіціантами працюють двоє юнаків із синдромом Дауна. Ідею створення такого закладу довго виношували батьки хлопців, і ось нарешті її вдалося реалізувати: «20-річний Андрій збирає замовлення у залі. Робить це так прудко, що дівчата за барною стійкою ледве за ним встигають. У його напарника, на два роки молодшого Валентина, інша тактика – бере не швидкістю, а усмішкою та **ввічливістю**. З усіма відвідувачами хлопці намагаються подружитися – представляються самі, питають, як звать відвідувачів, розповідають, чим займаються у закладі. Така **гостинність** декого розчулює до сліз.

"Я думаю, у них все вийде і все буде добре. Я дуже за них рада. А особливо за мам цих хлопців. Я сама мама, я їх розумію", – каже відвідувачка кав'ярні Тетяна.

Мами сонячних хлопців поряд, тихенько споглядають за роботою кав'ярні. Саме вони і здійснили мрію синів – відкрили цей невеличкий заклад, аби діти відчували себе потрібними. "Це буде неповний робочий день. Будемо підлаштовувати під їхні можливості", – пояснює мама Андрія Олена Мельник. До роботи хлопці готувалися на тренінгах. Валентин нині саме

вчиться на офіціанта. Андрій – фотограф, але світлини проміняв на каву. Зізнається, що працює швидко, бо спортсмен.

*Відвідувачі у захваті: просять у хлопців спільне селфі і багато спілкуються, проявляють **підтримку**. Дівчата за стійкою – волонтери, які працюють разом із сонячними людьми.*

"Гарно виходить. Вони всі замовлення запам'ятовують, повторяють нам по 10 разів, щоб ми не забули нічого зробити", – каже волонтерка Анастасія Рудик. Мами офіціантів вже задумали розширитися і кажуть, що невдовзі в кав'ярні з'явиться ще кілька сонячних працівників» [ukrinform.ua, 21.06.2020, Суспільство].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Проведений в ході нашого дослідження кількісний аналіз публіцистичних українськомовних статей з газет «Голос України» і її Інтернет-версії «golos.com.ua», «УНІАН» і її Інтернет-версії «unian.net», «Тиждень» з версією «tyzhden.ua», а також газети «Obozrevatel» та «Кореспондент» з їх онлайн-виданнями «obozrevatel.com», та «korrespondent.net» дозволив виділити маркери концепту «толерантність». Серед них найбільш згадуваними є такі слова як терпимість, стриманість, милосердя, лояльність, урівноваженість.

Загалом нами були виділені рубрики видань, в яких найчастіше зустрічалися маркери досліджуваного концепту. Аналіз німецькомовних публіцистичних текстів показав, що лексема толерантність зустрічалася в 7 % від загального числа статей. Ми виявили, що найчастіше уживається концепт толерантність у таких рубриках як: політика, суспільство, економіка, культура.

При аналізі публіцистичних українськомовних текстів були виявлені наступні шість груп номінацій когнітивних ознак, які розкривають зміст концепту «толерантність»:

1. Толерантність як емоційне ставлення і як винесена оцінка до чого-небудь – когнітивна ознака терпимість, задовільність, прийнятність (14 слів).

Група «Толерантність як емоційне ставлення» виявилася найбільшою за кількістю слів, які до неї входять. Це дає нам змогу стверджувати, що в змісті концепту «толерантність» в українських публіцистичних текстах велику роль відіграє когнітивна ознака «терпимість» як загальне толерантне та емоційне ставлення до подій та явищ. У досить великій кількості статей (29 % від загального числа) мова йде про формування позитивного уявлення, спілкування шляхом обміну толерантними думками з виявленням подібностей і відмінностей та про ознайомлення з інформацією сфокусованого на її позитивному змісті, з урахуванням подібностей і відмінностей, тим самим виключаючи умови для формування забобонів і стереотипів про людину/групу. Адже толерантність, будучи «поблажливим, терпимим ставленням до чого-небудь (чого не схвалюєш)», у деяких випадках може стати єдиною можливим шляхом погашення, урегулювання конфліктних ситуацій або ж їхнього попередження.

2. Наступна номінація когнітивної ознаки концепту – це толерантність як несурове ставлення до чийх-небудь помилок, нестрогість, що знаходиться на межі з байдужістю – когнітивна ознака поблажливість, потурання, м'якість, невимогливість.

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що з іншого боку толерантність також проявляється в терпимості до чужих думок, вірувань, поведінки. У цьому випадку толерантність розглядається як моральна якість особистості або стан суспільних звичаїв, що характеризується стриманістю моральних оцінок, неагресивним способом сприйняття морального і соціального зла, прагненням враховувати інтереси інших людей і народів та відрізняється прагненням зрозуміти спонукальні мотиви поведінки інших

людей, в тому числі і тих, які здійснюють моральні проступки і злочини. Однак слід підкреслити, що це не є тотожним байдужості до зла і злочинів, а, навпаки, в деяких випадках висловлюється готовність до діяльної допомоги тим, хто оступився. В цьому плані толерантність є свідченням шляхетності людини, її високої моральної культури, гуманності і цивілізованості суспільства.

3. Ще однією номінацією є толерантність як необхідна умова мирного співіснування народів, повага, прийняття і правильне розуміння інших культур – когнітивна ознака мультикультурність, багатонаціональний, багатоконфесійний.

Журналісти та репортери відзначають, що Україна входить в число тих країн, де мультикультуралізм зберігає свої позиції в якості державної політики. Країна свідомо обрала цю стратегію культурної політики для продовження курсу на збереження культурного та етнічного різноманіття.

4. Толерантність як розуміння і дотримання моральних норм і певних законів – когнітивна ознака допущення, дозвіл, пристойність, допустимість.

Наступна група слів охоплює собою затверджені норми, встановлені в міжнародних правових актах в області прав людини. Таке розуміння толерантності витікає з думки, що існують світоглядні настанови й норми соціального співжиття, які беззастережно та впевнено встановлені для усіх. Толерантність у цьому розумінні дає установку на неможливість взаємодії, на здійснення у різних світах. За такого підходу усі світоглядні позиції заслуговують на повагу, вони рівноправні.

5. Толерантність як якість, що проявляється до інших, до людей, які з тих чи інших причин приїхали в іншу країну, – когнітивна ознака громадяни інших держав: біженці, іноземці, гості, мігранти, сусіди, іммігранти.

Особливо потребують толерантного ставлення біженці – люди, які на батьківщині стали жертвами переслідування за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи, а значить особливо гостро сприймають нетерпимість по відношенню до себе. Ця група слів

стоїть майже наприкінці, тому що ситуація в Україні на сьогодні складна, число шукачів притулку, які приїжджають в Україну, знижується і як наслідок, тема не є актуальною.

6. Толерантність як доброзичливе усвідомлення і розуміння індивідом відмінності культурних рис, світогляду, способу життя, звичаїв «Іншого» – когнітивна ознака позитивне ставлення до інших.

Досить великою є наступна група слів, згідно з якою толерантність трактується як моральна якість індивіда, що характеризує терпиме ставлення до відмінних від наявних у нього поглядів, думок, звичок інших людей, незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності. Це вміння краще розуміти себе й інших, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу й довіру. Водночас толерантність не ототожнюється з уседозволеністю, безпринципністю щодо протиправних дій, порушення норм і правил поведінки, умов співжиття.

ВИСНОВКИ

У першій частині нашої роботи ми розглядали багатогранність концепту «толерантність», проблема визначення поняття «концепт» та характеристику концепту «толерантність» у німецькій лінгвокультурі. Термін «концепт» є вже сталим у сучасній лінгвістиці. Система концептів складає картину світу, в якій відбивається розуміння людиною реальності, її мовної картини світу. У визначенні терміну «концепт» відбивається і власне лінгвістична, і культурологічна проблематика, так як концепт є виразом «культурної» теми. Цінність концепту полягає в тому, що він відображає і передає всю специфічність когнітивного свідомості етносу і його культури. У мові концепт, по-перше, вербалізується, оскільки отримує своє ім'я, а по-друге, репрезентується різнорівневими засобами мови. Основною характеристикою концепту є його ціннісна складова. Слід також зауважити, що концепт є інтердисциплінарним явищем.

Що стосується опису концепту, він передбачає сукупність певних дослідницьких процедур, що включають аналіз імені концепту, а також його базових лексем-репрезентантів (ключових слів, які представляють базову вербалізацію концепту, основних мовних репрезентацій концепту), ключових слів концепту.

У другому розділі досліджувалися засоби вербалізації концепту «толерантність» у німецькому культурному просторі. Концепт «Toleranz» в німецькомовній свідомості можна визначити наступним чином – це шанобливе, дбайливе і, разом з тим, активне, зацікавлене ставлення до Іншого, визнання його права на те, щоб бути «інакшим», що вимагає, однак, дотримання певних кордонів терпимості, порушення яких може призвести до негативних наслідків, чим, в свою чергу, обумовлені складність і суперечливість аналізованого концепту. Толерантність тісно пов'язана з такими особистісними якостями, як терпимість, сердечність, миролюбність, людяність, волелюбність, а також з ввічливістю і тактом.

Спершу, ми провели аналіз семантики ключових слів *Toleranz*, *tolerant* і *tolerieren*, що дозволив визначити ядро або базовий шар аналізованого концепту, показав, що ядерна частина понятійної складової концепту «*Toleranz*» об'єднує в собі дві основні ознаки – наявність певних відмінностей, релігійних, політичних та ін., та вміння ці відмінності приймати в інших. Для визначення ближнього периферійного шару концепту «*Toleranz*» ми розглянули синонімічні зв'язки ключових слів та виявили досить багаті групи синонімічних рядів для лексем-репрезентантів *Toleranz*, *tolerant* і *tolerieren*. Синоніми були розподілені за такими групами, що визначають розвиток периферійних ознак аналізованого концепту в німецькому тезаурусі.

Методом суцільної вибірки нами було виділено 500 статей, в яких функціонує саме слово толерантність і його репрезентанти. Також в основу відбору мовного матеріалу були покладені семантичні ознаки, що характеризують толерантність як якість. Ми дослідили концепт «толерантність» в німецькомовних публіцистичних текстах і з'ясували його лексичне наповнення. Аналіз цих статей показав, що лексема толерантність зустрічалася в 19 % від загального числа статей. Ми виявили, що найчастіше уживається концепт толерантність у таких рубриках як: *Politik*, *Kultur*, *Wirtschaft*, *Wissenschaft*. Це говорить про те, що найпопулярнішою тема «толерантність» є у політиці та економіці, адже в ідеалі політична толерантність – це важлива особливість ліберально-демократичних політичних систем, що забезпечують реалізацію цивільних прав, до яких відносяться свобода самовираження і свобода об'єднань, що не завжди відповідає дійсності.

Найчастіше зустрічалися такі лексеми, що позначають форми толерантних відносин, толерантні якості: співпраця, дружба, підтримка, зустрічі, відносини, допомога, діалог, партнери, зв'язки, інтерес, обмін та ін.

В список лексем, виділених в ході аналізу, увійшли не тільки найбільш частотні лексеми, а й ряд менш частотних лексем, які експлікують різні

прояви толерантності. При аналізі німецькомовних були виявлені наступні номінації когнітивних ознак, які розкривають зміст концепту «Толерантність»:

1) Толерантність як співпраця в політичній, економічній, науковій, культурній, релігійній та інших сферах життя – когнітивна ознака взаємодія;

2) Толерантність як здатність особистості доброзичливо, без внутрішньої агресії сприймати іншого – когнітивна ознака позитивне ставлення до інших;

3) Толерантність як необхідна умова мирного співіснування народів у багатокультурному суспільстві, умова збереження і розвитку культурної самобутності та мов національних меншин в європейських державах – когнітивна ознака мультикультурність;

4) Толерантність як основа правового суспільства, як гарант дотримання прав і свобод громадян того чи іншого суспільства – когнітивна ознака право;

5) Толерантність як якість, що проявляється до інших, до людей, які з тих чи інших причин приїхали в іншу країну, – когнітивна ознака громадяни інших держав.

У третьому розділі досліджувалися засоби вербалізації концепту «толерантність» в українському культурному просторі.

Отже, за результатами аналізу можемо окреслити коло лексем, що репрезентують концептосферу *толерантності* – прикметник *толерантний*, іменники *толерантність*, *толеранція*. Окрім того, в парадигмі також є прислівник *толерантно* та дієслово *толерувати*. Аналіз лексикографічних джерел допоміг виявити прототипічні та варіативні ознаки поняття *толерантність* і виокремити основні репрезентанти концепту – «терпимість», «вирозумілість», «поблажливість».

Детальне опрацювання системних даних надало можливість стверджувати, що поняття *толерантності* в українській лінгвокультурі характеризується широким спектром інтерпретації, а концептуальна

структура цього поняття підпадає під значний вплив екстралінгвістичних чинників.

Зокрема, *толерантність* спочатку сприймалася лише як віротерпимість, проте з часом набула нових смислів і стала розумітися мовцями як виважене, спокійне, подекуди поблажливе відношення до неналежного, а вже у XXI столітті як неупереджене ставлення до іншого. Для визначення ближнього периферійного шару концепту «толерантність» було розглянуто синонімічні зв'язки ключових слів.

Для того щоб краще зрозуміти та розглянути проблему толерантності в Україні, ми дослідили низку соціологічних досліджень пов'язаних з цією темою.

Впродовж своєї історії українське суспільство проявляло достатній рівень толерантності. Багато етносів та релігій мали багаторічний досвід мирного співіснування в Україні. Однак рівень толерантності в Україні зазнав змін з кінця 2013 року. Окрім поточних соціальних та економічних проблем, низка травматичних подій – Євромайдан, окупація Криму Росією, збройний конфлікт у Східній Україні – посилили поляризацію та радикалізацію українського суспільства, поєднання багатьох факторів якраз і провокує нетерпимість у суспільстві.

У свідомості українців найвищий рівень толерантності спостерігається відносно людей іншої національності та тих, хто розмовляє іншою мовою, – представників цих груп людей українці здебільшого готові сприймати як близьких друзів. Поряд з цим рівень толерантності до ЛГБТ-спільноти є найнижчим у нашому суспільстві – кожен третій українець (39,3 %) не згоден приймати в жодній якості представників сексуальних меншин». Цікаво також, що лише 9 % українців відзначили, що толерантність для них є важливою як цінність.

Загалом, ліквідація нетерпимості в суспільстві є відповідальністю уряду та кожного громадянина, тоді як міжнародна спільнота допомагає

країнам у цій сфері, у зв'язку з цим було розглянуто як це відбувається на міжнародному, урядовому та громадському рівнях.

Проведений в ході нашого дослідження кількісний аналіз публіцистичних українськомовних статей з газет «Голос України» і її Інтернет-версії «golos.com.ua», «УНІАН» і її Інтернет-версії «unian.net», «Тиждень» з версією «tyzhden.ua», а також газети «Obozrevatel» та «Кореспондент» з їх онлайн-виданнями «obozrevatel.com», та «korrespondent.net» дозволив виділити маркери концепту «толерантність».

Серед них найбільш згадуваними є такі слова як терпимість, стриманість, милосердя, лояльність, урівноваженість.

Аналіз українськомовних публіцистичних текстів показав, що лексема толерантність зустрічалася в 7 % від загального числа статей. Загалом нами були виділені рубрики видань, в яких найчастіше зустрічалися маркери досліджуваного концепту. Ми виявили, що найчастіше уживається концепт толерантність у таких рубриках як: політика, суспільство, економіка, культура.

При аналізі публіцистичних українськомовних текстів були виявлені наступні шість груп номінацій когнітивних ознак, які розкривають зміст концепту «толерантність»:

1. Толерантність як емоційне ставлення і як винесена оцінка до чого-небудь – когнітивна ознака терпимість, задовільність, прийнятність (14 слів). Група «Толерантність як емоційне ставлення» виявилася найбільшою за кількістю слів, які до неї входять. Це дає нам змогу стверджувати, що в змісті концепту «толерантність» в українських публіцистичних текстах велику роль відіграє когнітивна ознака «терпимість» як загальне толерантне та емоційне ставлення до подій та явищ.

У досить великій кількості статей (7 % від загального числа) мова йде про формування позитивного уявлення, спілкування шляхом обміну толерантними думками з виявленням подібностей і відмінностей та про ознайомлення з інформацією сфокусованого на її позитивному змісті, з

урахуванням подібностей і відмінностей, тим самим виключаючи умови для формування забобонів і стереотипів про людину/групу. Адже толерантність, будучи «поблажливим, терпимим ставленням до чого-небудь (чого не схвалюєш)», у деяких випадках може стати єдино можливим шляхом погашення, урегулювання конфліктних ситуацій або ж їхнього попередження.

2. Наступна номінація когнітивної ознаки концепту – це толерантність як несурове ставлення до чийх-небудь помилок, нестрогість, що знаходиться на межі з байдужістю – когнітивна ознака поблажливості, потурання, м'якості, невимогливості.

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що з іншого боку толерантність також проявляється в терпимості до чужих думок, вірувань, поведінки. У цьому випадку толерантність розглядається як моральна якість особистості або стан суспільних звичаїв, що характеризується стриманістю моральних оцінок, неагресивним способом сприйняття морального і соціального зла, прагненням враховувати інтереси інших людей і народів та відрізняється прагненням зрозуміти спонукальні мотиви поведінки інших людей, в тому числі і тих, які здійснюють моральні проступки і злочини. Однак слід підкреслити, що це не є тотожним байдужості до зла і злочинів, а, навпаки, в деяких випадках висловлюється готовність до діяльної допомоги тим, хто оступився. В цьому плані толерантність є свідченням шляхетності людини, її високої моральної культури, гуманності і цивілізованості суспільства.

3. Ще однією номінацією є толерантність як необхідна умова мирного співіснування народів, повага, прийняття і правильне розуміння інших культур – когнітивна ознака мультикультурності, багатонаціональний, багатоконфесійний.

Журналісти та репортери відзначають, що Україна входить в число тих країн, де мультикультуралізм зберігає свої позиції в якості державної

політики. Країна свідомо обрала цю стратегію культурної політики для продовження курсу на збереження культурного та етнічного різноманіття.

4. Толерантність як розуміння і дотримання моральних норм і певних законів – когнітивна ознака допущення, дозвіл, пристойність, допустимість. Наступна група слів охоплює собою затверджені норми, встановлені в міжнародних правових актах в області прав людини. Таке розуміння толерантності витікає з думки, що існують світоглядні настанови й норми соціального співжиття, які беззастережно та впевнено встановлені для усіх. Толерантність у цьому розумінні дає установку на неможливість взаємодії, на здійснення у різних світах. За такого підходу усі світоглядні позиції заслуговують на повагу, вони рівноправні.

5. Толерантність як якість, що проявляється до інших, до людей, які з тих чи інших причин приїхали в іншу країну, – когнітивна ознака громадяни інших держав: біженці, іноземці, гості, мігранти, сусіди, іммігранти.

Особливо потребують толерантного ставлення біженці – люди, які на батьківщині стали жертвами переслідування за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи, а значить особливо гостро сприймають нетерпимість по відношенню до себе. Ця група слів стоїть майже наприкінці, тому що ситуація в Україні на сьогодні складна, число шукачів притулку, які приїжджають в Україну, знижується і як наслідок, тема не є актуальною.

6. Толерантність як доброзичливе усвідомлення і розуміння індивідом відмінності культурних рис, світогляду, способу життя, звичаїв «Іншого» – когнітивна ознака позитивне ставлення до інших.

Досить великою є наступна група слів, згідно з якою толерантність трактується як моральна якість індивіда, що характеризує терпиме ставлення до відмінних від наявних у нього поглядів, думок, звичок інших людей, незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності. Це вміння краще розуміти себе й інших, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу й довіру. Водночас толерантність не

ототожнюється з уседозволеністю, безпринципністю щодо протиправних дій, порушення норм і правил поведінки, умов співжиття.

Відносно велика кількість груп за ознаками зазначає те, що в даний час проблема формування толерантності стоїть особливо гостро. Це пояснюється цілою низкою причин: різке розшарування світової цивілізації з економічних, соціальних та інших ознаках і пов'язане з цим зростання нетерпимості; розвиток релігійного екстремізму; загострення міжнаціональних відносин, викликане локальними війнами; проблемами біженців.

Проаналізувавши всі вищевказані дані можна прийти до певного висновку. Дійсно, існує велика різниця між прийняттям і відчуттям толерантності в Україні та в Німеччині. Для початку обговоримо висновки з україномовних статей.

Якщо проаналізувати наведені у роботі терміни поняття «толерантність» із різних словників, маємо наступне глобальне поняття толерантності – «поблажливе, терпиме ставлення до чийхось думок, поглядів, вірувань тощо». Що стосується новинних статей і деяких згаданих в роботі соціологічних опитувань, вони дають нам зрозуміти що існують певні проблеми з прийняттям толерантності в деяких з сфер її прояву, а саме: на превеликий подив, українці є набагато більш толерантними до людей, які вчинили кримінальний злочин, ніж до людей, які відносять себе до сексуальних меншин, які в свою чергу мають дуже агресивні прояви, такі як переслідування, фізичне і моральне насильство.

Далі, до груп, які часто піддаються дискримінації, сьогодні належать і внутрішньо переміщені особи, які змушені були покинути свої будинки через війну на сході України або після анексії Криму в 2014 році. Нерідко їх дискримінують через місця реєстрації. Тобто, це дискримінація в сфері послуг за ознакою місця реєстрації. Цю ознаку людина не може змінити, але її права все одно порушуються.

Далі, говорячи про різні національності, велику стереотипізацію відчуває на собі ромське населення, а також чорношкірі. Стереотипи і про

ромську меншість, і про чорношкірих громадян в цілому негативно впливають на кар'єрне зростання, професійний розвиток і соціальний статус кожного окремого представника цих меншин зокрема.

Несприятлива економічна ситуація в Україні, високий рівень безробіття, неврегульовані міграційні потоки, зайнятість великої кількості населення у роздрібній торгівлі та конкуренція з представниками інших національностей, вивели у «групи ризику» (на межі між ізольованістю та ксенофобією) такі національності як: китайці, араби, турки, азербайджанці.

Традиційно нетерпимо українці ставляться до афганців, циган, чеченців. Зважаючи на те, що в повсякденному житті більшість громадян не стикаються з представниками цих національностей (за винятком ромів), це є результатом певних сталих негативних стереотипів масової свідомості, пов'язаних з негативною інформацією щодо ситуації у етнічних батьківщинах цих етнічних груп чи регіонах їхнього масового проживання.

Тобто, глобально можна виділити 3 найбільших пробілів в прояві толерантності в Україні. Це сфери прояву толерантності до таких людей як представників сексуальних меншин, до внутрішньо переміщених осіб, людей іншої раси або віросповідання.

Далі, зробимо певні висновки щодо прояву концепту «толерантність» в німецькомовних публіцистичних текстах.

Аналіз досліджуваного матеріалу та вищенаведені номінації когнітивних ознак дозволяють стверджувати, що у німецькомовних публіцистичних текстах першорядне значення мають такі питання та сфери прояву толерантності як толерантність до «інших», іммігрантів, іноземців, біженців. Журналісти активно підтримують та схвалюють таке толерантне відношення, на що вказує велика кількість статей та виокремлених з них номінацій когнітивних ознак. Велике значення також мають статті, що підкреслюють німецьке суспільство як мультикультурне та доброзичливе.

У роботі було приведено до прикладу соціологічне опитування щодо толерантності. Німці відрізняються толерантністю, виступаючи за

різноманіття культур в суспільстві. Більшість з них позитивно ставляться до представників самих різних суспільних груп, етнічних і сексуальних меншин.

Що стосовно релігії, незважаючи на всі дебати про іслам і його приналежність до Німеччини, незважаючи на зростаюче відчуження від Туреччини, 82 % опитаних кажуть, що «люди інших релігій» належать до групи «ми». Точно також «гомосексуалісти», «іноземці / мігранти». 71 % опитаних вважають, що «біженці» належать до категорії «ми».

Однак, коли справа доходить до визнання релігійної різноманітності, дослідження підтверджує, що ще багато що треба зробити: в принципі 87 % опитаних відкриті для інших світоглядів. Близько 70 % також вважають правдивими інші релігії. Але майже кожен другий в Німеччині думає, що релігійний плюралізм збагачує суспільство. Що стосується ісламу, то ця пропорція знову падає: лише третина населення вважає іслам своїм надбанням. З іншого боку, християнство, іудаїзм, індуїзм та буддизм сприймаються більшістю як збагачення культури. В цілому близько половини опитаних навіть сприймають іслам як загрозу.

Шість з десяти німців вважають, що іммігрантів в цій країні приймають дружелюбно. В цілому, культура гостинності явно виросла в сприйнятті німців.

Отже, толерантність може по-різному трактуватися в тому чи іншому соціумі, що визначає особливу актуальність вивчення лінгвокультурної специфіки даного концепту. Однак, загальним є поняття толерантності як повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболин Б. И. Концепт «толерантность» в когнитивно-дискурсивном аспекте : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 10.02.19. Екатеринбург, 2009. 137 с.
2. Академічний тлумачний словник української мови. 2019. URL : <http://sum.in.ua>
3. Аліфіренко М. Ф. Когнітивно-семіологічні аспекти лінгвокультурології. *Питання когнітивної лінгвістики*. 2006. № 1 (007). С. 36 – 44.
4. Ананьева Е. А. Мультикультурная толерантность как путь и средство прогресса украинской национальной идеи в начале XXI столетия. *Историческая и социально-образовательная жизнь*. Том 6. 2014. С. 312-339.
5. Ананьева Е. А. Толерантность как фактор регулювання общественных отношений в современной Украине. *Вестник Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского*. Одесса. 2018. С. 78-91.
6. Антоненко Ю. В. Толерантність в українській лінгвокультурі. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 70. С. 223–233
7. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка. Культурные концепты. Москва : Наука, 1991. С. 104-106.
8. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Москва : Академия, 1997. С. 195-198.
9. Белова А. Д. Лінгвістичні перспективи і прогнози у ХХІ ст-ті. *Збірник наукових праць «Лінгвістика ХХІ ст-тя: нові дослідження і перспективи»*. Київ : Логос, 2006. № 1. С. 21–32.
10. Воркачѳв С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки : науч. теор. журн.* 2001. № 1. С. 64-72
11. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ. Серія філологія*. 2011. Т. 14, № 2. С. 53-64.

12. Гайдученко Л. В. Концепт «Влада» в сучасних дослідженнях. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 23. 2007. С. 139-143.
13. Галицький І. В. Типи толерантності в сучасному суспільстві. *Збірник наукових праць Одеської юридичної академії «Актуальні проблеми держави і права»*. Одеса. 2014. С. 280-289.
14. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 283 с
15. Гринчишин Д. Г. Короткий тлумачний словник української мови. Київ : Просвіта, 2004. 1081 с.
16. Дедова С. А. Лексико-семантическая интерпретация концептов толерантность и терпимость. 2016. URL : <http://mmj.ru/index.php?id=44&article=342> (дата звернення: 24.10.2020).
17. Диденко В. В. Исследование феномена толерантности. *Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология*. 2017. Вып. 2(26). С. 45-53.
18. Дубічинський В. В. Сучасний тлумачний словник української мови. Харків : Школа, 2008. 1703 с.
19. Детектор медіа. Watchdog українських ЗМІ. 2020. URL : <https://detector.media/category/infospace> (дата звернення: 24.10.2020).
20. Загнітко П. В. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я. Донецьк : Бао, 2008. 1368 с.
21. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты. Архангельск : Научное обозрение, 1996. С. 3–16.
22. Ковальова Т. В. Великий тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2009. 1728 с.
23. Козырев И. Е. Толерантность в Германии как условие безопасности. *Вестник Омского университета. Этика. Психология*. № 3. 2018. С. 44-47.
24. Кольба О. И. Межэтническая толерантность: концептуальные основы и политические практики. *Научно-информационный журнал «Человек. Сообщество. Управление»*. № 2. Краснодар, 2009. С. 89-107.

25. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
26. Кузнецов Л. С. Культура толерантности в модернизирующемся региональном социуме: опыт культурфилософского анализа : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 24.00.01. Саранск, 2011. – 186 с.
27. Лисовская И. А. Немецко-русский словарь синонимов. Тезаурус. Киев : Иностранный язык, 2012. 548 с.
28. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. От теории словесности к структуре текста: антология. Москва : Академия, 1997. С. 280-287.
29. Мірошник С. І. Формування толерантності учнів в закладі загальної середньої освіти. *Народна освіта*. 2019. Вип. 2. - С. 112-117.
30. Максимова К. О. Основні підходи до формування толерантності у студентів ВНЗ. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. С. 117-125
31. Малова Е. Г., Шашкарова О.И. Формирование установок толерантного сознания и поведения у детей и подростков. Чебоксары. 2008. 73 с.
32. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие. Минск : ТетраСистемс, 2008. 272 с.
33. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога. Формування толерантності у учнів та студентів. Науковий посібник. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 150 с.
34. Никитина С. Е. Концепт как центр смыслового пространства. Москва : Наука, 2016. С. 12–18.
35. Новости Украины | Цензор.НЕТ - последние новости дня. 2020. URL : <https://sensor.net> (дата звернення: 24.10.2020).
36. Новости про Украину – украинская правда. 2020. URL : <https://www.pravda.com.ua> (дата звернення: 24.10.2020).
37. Новости Укринформ – последние новости. 2020. URL : <https://www.ukrinform.ru>. (дата звернення: 24.10.2020).

38. Останні новини дня України та світу. 2020. URL : gazeta.ua (дата звернення: 24.10.2020).
39. «Оцінка стану толерантності українського суспільства: ризики і можливості для формування національної єдності». Аналітична записка. 2015. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/ocinka-stanu-tolerantnosti-ukrainskogo-suspilstva-riziki-i> (дата звернення: 24.10.2020).
40. Паульзен Н. С. Концепт Verantwortung в современном немецком языке : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 10.02.04. Иркутск, 2008. 176 с.
41. Пименова М.В. Коды культуры и проблема классификации концептов. *Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК*. Выпуск 5. Ставрополь : Изд-во ПГЛУ, 2007. С. 79 – 86.
42. Плотникова Н. В. Методика концептуального анализа лингвокультурного концепта. *Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия «Филология. Социальные коммуникации». 2011. Т.24 (63). № 2. Часть 1. С. 426- 431.
43. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж : ВГУ, 2001. 137 с.
44. Попова З. Д., Стернин И. А. Проблема моделирования концептов в лингвокогнитивных исследованиях. Мир человека и мир языка: коллективная монография. Кемерово : ИПК «Графика», 2003. С. 6-16.
45. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы: монография. Днепропетровск : Издатель Белая Е. А., 2013. 306 с.
46. Рогальська-Яблонська І. П. Полікультурне виховання дітей. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 17-18. С. 180-186.
47. Розенталь Д. Э. Стилистика газетных жанров. Москва : Изд-во Московского университета, 1981. 230 с.
48. Романова Е. И. Семантика и средства выражения толерантности в современном немецком языке. *Филологические науки, вопросы теории и практики*. № 10 (88). Тамбов : Грамота, 2018. С. 112-115.

49. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика. Воронеж : Истоки. 2004. С.80-82.
50. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
51. Слышкин Г.Г., Концептологический анализ институционального дискурса. *Филология и культура. Материалы III международной конференции*. Тамбов : Изд-во ТГУ, 2001. С. 34-36.
52. Смирнова О.М. К вопросу о методологии описания концептов. *Вестник Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского. Сер. «Филология. Искусствоведение»*. 2009. № 3. С. 247-253.
53. Солганик Г. Я. Выразительные ресурсы лексики публицистики. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Изд-во МГУ, 1980. 153 с.
54. Стернин И. А. Национально-культурные компоненты в структуре значения слова. Лингвострановедческий аспект в преподавании русского языка как иностранного. Воронеж, 1984. С. 140–145.
55. Сумина Е. С. Толерантность: от феномена к лингвокультурному концепту : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.20. Екатеринбург, 2010. 72 с.
56. Тарасишина О. М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 141 с.
57. Тахтарова С. С. Концепт 'Toleranz' в немецкой лингвокультуре. *Известия высших учебных заведений*. № 12 (31). Архангельск, 2018. 64 с.
58. Телия В. Н. Фразеология: Семантический, прагматический, культурологический аспекты. Москва : Наука, 1998. 284 с.
59. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Слово, 2005. 147 с.
60. Толерантность в нашей жизни. Аналитическая записка. 2020. URL : <https://ethnoinfo.ru/statji/868-tolerantnost-v-nashej-zhizni> (дата звернення: 24.10.2020).

61. Толерантність – це повага права іншого бути таким, яким він є. 2019. URL : <https://naiu.org.ua/useful/etika-spilkuvannya/tolerance/> (дата звернення: 24.10.2020).
62. Толерантність як ознака високого духовного розвитку суспільства. 2018. URL : <https://www.pdaa.edu.ua/news/tolerantnist-yak-oznaka-vysokogo-duhovnogo-rozvytku-suspilstva> (дата звернення: 24.10.2020).
63. Толерантність чи терпимість? Філософське есе. 2019. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/03/3/6959888/> (дата звернення: 24.10.2020).
64. Толерантність як дієвий чинник злагоди. 2020. URL : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/06/08.pdf> (дата звернення: 24.10.2020).
65. Толерантність і міграція в Україні. 2016. URL : <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/MigTol.pdf> (дата звернення: 24.10.2020).
66. Україна – унітарна, єдина та неподільна держава! Аналітична записка. Київ. 2020. URL : <https://sites.google.com/site/vrogachik/socialno--ekonomichnij-kulturnij-rozvitok-rajonu/suspilstvo-i-politika/sdini-dni-informuvanna-naselenna?tmpl=%2Fsystem%2Fapp%2Ftemplates%2Fprint%2F&showPrintDialog=1> (дата звернення: 24.10.2020).
67. Українське суспільство та європейські цінності. Звіт за результатами соціологічного дослідження. 2016. URL : <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf> (дата звернення: 24.10.2020).
68. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения. Москва : Высшая школа, 1998. 159 с.
69. Федосеева І. В. Формування толерантності як профілактика екстремізму в студентському середовищі. *Психологічні перспективи*. № 3 (47). Львів. 2016. С. 260-270.

70. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. Київ : АртЕк, 1998. 336 с.
71. Юдко Л. В. Концепт толерантність в українській та російській лінгвокультурах. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. – Випуск 10. 2016. С. 247-251.
72. Яременко В. Т. Новий тлумачний словник української мови. Київ : Аконіт, 2001. 1571 с.
73. Ярошенко Є. П. Толерантність та як про неї говорити. Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень. 2018. С. 24-26.
74. Blätter für deutsche und internationale Politik. 2020. URL : www.blaetter.de (дата звернення: 24.10.2020).
75. Der kleine DUDEN. Словарь немецкого языка. Санкт-Петербург : Тригон, 2009. 1200 с.
76. Deutsche haben Probleme mit Toleranz. 2018. URL : https://www.t-online.de/nachrichten/deutschland/gesellschaft/id_77725840/wo-deutsche-ein-problem-mit-toleranz-haben.html (дата звернення: 24.10.2020).
77. Halten Sie Ihre Stadt für tolerant? 2019. URL : <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1064/umfrage/toleranz-der-zehn-groessten-staedte-deutschlands/> (дата звернення: 24.10.2020).
78. Pütz M. Kognitive Soziolinguistik: Sprache, Kognition und soziale Wirklichkeit. Perspektiven auf Wort, Satz und Text. Trier: Wissenschaftlicher Verlag, 2009. 410 S.
79. Studie: Religiöse Toleranz in Deutschland verbreitet. 2018. URL : <https://www.ekhn.de/aktuell/detailmagazin/news/studie-religioese-toleranz-in-deutschland-verbreitet-islam-als-ausnahme.html> (дата звернення: 24.10.2020).
80. Studie: Wie tolerant sind die Deutschen? 2019. URL : <https://www.splendid-research.com/de/studie-toleranz.html> (дата звернення: 24.10.2020).

81. Toleranz in Deutschland nimmt ab. 2018. URL : <https://www.marktforschung.de/aktuelles/marktforschung/toleranz-in-deutschland-nimmt-ab/> (дата звернення: 24.10.2020).
82. ZEIT ONLINE - Nachrichten, Hintergründe und Debatten. 2020. URL : <https://www.zeit.de/> (дата звернення: 24.10.2020).
83. SPIEGEL ONLINE - Aktuelle Nachrichten. 2020. URL : <https://www.spiegel.de/>. (дата звернення: 24.10.2020).